

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η SALSA ΩΣ ΑΣΤΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ
ΔΙΑΔΟΣΗΣ**

Κωνσταντίνα Γ. Οικονόμου

Επιβλέπουσα: **Μαρία Παπαπούλου**, Καθηγήτρια Εθνομουσικολογίας – Μουσικές
της Μεσογείου

ΑΘΗΝΑ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2023

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η SALSA ΩΣ ΑΣΤΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΣΗΣ

Κωνσταντίνα Γ. Οικονόμου

A.M.: 1569201700053

Τριμελής Επιτροπή:

**Μαρία Παπαπούλου, Καθηγήτρια
Αναστάσιος Χαπούλας, Καθηγητής
Αλέξανδρος Καψοκαβάδης, Μέλος ΕΕΠ**

Σημείωμα της συγγραφέα

Το δοκίμιο αυτό αποτελεί πτυχιακή εργασία η οποία συντάχθηκε για το Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και υποβλήθηκε προς εξέταση τον Μάρτιο του 2023. Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Οι απόψεις που παρουσιάζονται στην παρούσα εργασία εκφράζουν αποκλειστικά την συγγραφέα και όχι την επιβλέπουσα Καθηγήτρια.

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της πτυχιακής μου εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τη συμβολή όλων όσων βοήθησαν στην εκπόνησή της.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Μαρία Παπαπαύλου για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε εξ αρχής και για την πολύτιμη βοήθειά της. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω το Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και συγκεκριμένα το τμήμα Μουσικολογίας καθώς και όλους τους καθηγητές του που με διαμόρφωσαν και μου έδωσαν όλες τις ευκαιρίες να μάθω και να εξελιχθώ ως φοιτήτρια αυτά τα 5 χρόνια φοίτησης.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και τους φίλους μου για τη στήριξή τους καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ.....	9
1 ^ο ΕΡΩΤΗΜΑ - Με ποιο τρόπο διαμορφώθηκε η σύγχρονη Salsa;	9
2 ^ο ΕΡΩΤΗΜΑ - Πως επηρεάστηκαν οι δημιουργοί της salsa στις ΗΠΑ από τις εθνικές καταβολές τους και τη σύγχρονη μουσική σκηνή;	16
3 ^ο ΕΡΩΤΗΜΑ – Με ποιον τρόπο επιτελείται ένα μουσικό κομμάτι salsa;	20
4 ^ο ΕΡΩΤΗΜΑ – Πως επηρέασε η Salsa τους ανθρώπους στην Κούβα;	24
5 ^ο ΕΡΩΤΗΜΑ – Γιατί και με ποιους τρόπους η Salsa προσδίδει φυλετική ταυτότητα σε Λατίνους που ζουν μακριά από τον τόπο τους; (Latinidad)	27
6ο ΕΡΩΤΗΜΑ – Με ποιον τρόπο εξασκείται η Salsa σε παγκόσμιο επίπεδο;	32
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	37
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	39

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πτυχιακή εργασία έχει θέμα την Salsa ως αστική κουλτούρα: ζητήματα καταγωγής και διάδοσης. Σκοπός της ανάλυσης αυτής είναι να διερευνηθεί και να αναπτυχθεί το φαινόμενο της εξέλιξης ενός είδους λαϊκής μουσικής και χορού σε μία παγκοσμίου φήμης καλλιτεχνική τάση, η οποία φέρει την κουλτούρα και την πολυετή ιστορία των λαών της λατινικής Αμερικής.

Στην παρούσα εργασία τίθενται 6 ερευνητικά ερωτήματα, στα οποία δίδονται απαντήσεις βασισμένες σε ξενόγλωσση βιβλιογραφία μελετητών και συγγραφέων. Στο πρώτο μέρος αναλύονται θεμελιώδεις έννοιες γύρω από τη μουσική και την Salsa, ενώ κατά το δεύτερο μέρος αναπτύσσεται η ιστορία του μουσικού και χορευτικού είδους από τις απαρχές του μέχρι και σήμερα.

Η έρευνα βοήθησε στο να εκτιμηθεί ακόμη περισσότερο η διττή αξία της Salsa για τον παγκόσμιο μουσικό πολιτισμό, μιας και αποτελεί παράδειγμα της ανθρώπινης τάσης για την καλλιτεχνική έκφραση. Τέλος, αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για τη μελλοντική έρευνα στο κομμάτι της Εθνομουσικολογίας, συγκεκριμένα όσον αφορά στην ανθρώπινη άσκηση της μουσικής ως μορφή θεραπείας και αντιμετώπισης των αντιξοοτήτων.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: SALSA, ΜΟΥΣΙΚΗ, ΧΟΡΟΣ, ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΜΕΡΙΚΗ, ΚΟΥΒΑ, LATINIDAD

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Salsa αποτελεί ένα είδος λαϊκής μουσικής και χορού με ξεχωριστή ταυτότητα. Στην παρούσα εργασία διαπραγματεύεται η ανάπτυξη και η εξέλιξη της Salsa σε ένα πλαίσιο που σχετίζεται με την πολιτιστική ταυτότητα των λαών της νοτίου Αμερικής, της ιστορίας και της κουλτούρας τους. Αναπτύσσεται ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι ανά τον κόσμο βιώνουν την ενασχόληση με τη Salsa, εκφράζοντας, διατηρώντας και διαδίδοντας μέσω αυτής την πολιτισμική ταυτότητα και ιστορία τους.

Οι ρίζες της Salsa εντοπίζονται στην ισπανική παράδοση, με τη ρυθμική πολυπλοκότητα, αλλά και την φωνητική παράδοση των αφρικανικών μουσικών πηγών. Πρόκειται για μουσική εξαιρετικά συγχρονισμένη, η οποία χρησιμοποιεί μια «αναμενόμενη» δομή ρυθμού δημιουργώντας έναν χαρακτηριστικό παλμό. Οι ρίζες του είδους εντοπίζονται στην ανατολική Κούβα και η διάδοση της εντοπίζεται πρωταρχικά στην Αβάνα τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Στις αρχές της δεκαετίας του 1900, η Κούβα και το Πουέρτο Ρίκο ενσωμάτωσαν τον Latin χορό και τη μουσική, δίνοντας τη δυνατότητα σε μουσικούς και χορευτές να δημιουργήσουν διάφορα στυλ και νέες μορφές τέχνης. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, το τοπικό στούντιο ηχογράφησης ραδιοφώνου και μετέπειτα δισκογραφική εταιρεία «Fania» αποφάσισε να προωθήσει έναν χορό που ονομάστηκε Salsa, διαδίδοντάς τον γρήγορα σε όλη την Κούβα.

Η δημιουργία και η εξέλιξη της Salsa αποτελεί φαινόμενο στην παγκόσμια ιστορία, καθώς εμπνέει, στηρίζει και καθοδηγεί την κοινωνική και πολιτική κουλτούρα ενός λαού, ενώ παράλληλα ψυχαγωγεί και αποτελεί παράδειγμα της θετικής επιρροής που ασκεί η μουσική στην ψυχή του ανθρώπου. Η Salsa είναι αξιοσημείωτο, ότι αναγνωρίστηκε ευρύτερα ανά τον κόσμο και πλέον είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στη Δύση.

Η σύγχρονη μορφή της είναι τόσο έντονη και παθιασμένη, όσο οι χορευτές που την εκτελούν. Ορισμένοι από τους τελευταίους προτιμούν να ακολουθούν τη χορογραφία, ενώ άλλοι υιοθετούν μια προσέγγιση πιο ελεύθερου στυλ. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένες γενικές αρχές, οι οποίες φυσικά καθοδηγούν τους περισσότερους χορούς του είδους.

Η ανάπτυξη της μουσικής Salsa στην Βόρεια Αμερική και σε περιοχές με έντονη καλλιτεχνική δραστηριότητα, όπως η Νέα Υόρκη, ήταν στενά συνδεδεμένη με τον χορό εξαρχής. Άλλωστε, όπως υποστήριζε ο Τίτο Πουέντε: *«Χωρίς χορό η μουσική δεν μπορεί να είναι δημοφιλής»*.

Ως χορός η Salsa είναι πολυδιάστατη: παράλληλα με τον άτυπο κοινωνικό χαρακτήρα της, μιας και συναντάται σε νυχτερινά μαγαζιά, αλλά και σε οικογενειακούς χώρους, οι χορευτές της Νέας Υόρκης έδωσαν ένα χαρακτήρα στην salsa προσανατολισμένο και προσαρμοσμένο για τις παραστάσεις του Broadway, την τζαζ και την εκμάθησή της σε σχολές χορού, πλέον σε πολλές χώρες της Δύσης.

Σε αυτή την εργασία επιχειρείται να διερευνηθεί η κοινωνική και ανθρωπολογική πλευρά του συγκεκριμένου μουσικού είδους, καθώς και οι λόγοι, οι οποίοι συνέβαλαν στη δημιουργία και την διάδοση του παγκοσμίως. Επιπλέον, αντικείμενο διερεύνησης στην παρούσα εργασία αποτελούν και οι τρόποι, με τους οποίους οι πολίτες της Λατινικής Αμερικής και ιδιαίτερα της Κούβας ενσωμάτωσαν την Salsa στην καθημερινότητα τους, ως αναπόσπαστο κομμάτι της κουλτούρας τους, αλλά και ως μέσο στήριξης και αλληλεγγύης.

Προκειμένου να διερευνηθούν όλα τα παραπάνω, τίθενται τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

- Με ποιο τρόπο διαμορφώθηκε η σύγχρονη salsa;
- Πως επηρεάστηκαν οι δημιουργοί της salsa στις ΗΠΑ από τις εθνικές καταβολές τους και τη σύγχρονη μουσική σκηνή;
- Με ποιον τρόπο επιτελείται ένα μουσικό κομμάτι salsa;
- Πως επηρέασε η salsa τους ανθρώπους στην Κούβα;
- Γιατί και με ποιους τρόπους η salsa προσδίδει φυλετική ταυτότητα σε Λατίνους που ζουν μακριά από τον τόπο τους; (Latinidad)
- Με ποιον τρόπο εξασκείται η salsa σε παγκόσμιο επίπεδο;

Στο πρώτο μέρος της εργασίας (Ερώτημα 1 – 3) θα γίνει αναφορά στις έννοιες «μουσική», «ρυθμός», «salsa», «κοινωνική και πολιτιστική ταυτότητα». Θα ακολουθήσει η ανάπτυξη των ερωτημάτων με αναφορές στην ιστορική διαδρομή της salsa και των παραγόντων που συνέβαλαν στη δημιουργία και την εξέλιξη της.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας (Ερώτημα 4 – 6) θα γίνει ανάπτυξη των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών στην Κούβα από τη εμφάνιση του μουσικού είδους έως και σήμερα. Στη συνέχεια, θα ακολουθήσει αναφορά στην διάδοση της Salsa στο Δυτικό κόσμο, όπου γνώρισε την ακμή της και λειτούργησε ως μέσο κοινωνικής σύνδεσης, ευημερίας, αλλά και απόκτησης δεξιοτήτων.

Τέλος, θα διατυπωθούν συμπεράσματα, αλλά και πρόταση θέματος για μελλοντική έρευνα.

Η παρούσα εργασία αντλεί τις πληροφορίες της από ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

1^ο ΕΡΩΤΗΜΑ - Με ποιο τρόπο διαμορφώθηκε η σύγχρονη Salsa;

Η Salsa αποτελεί ένα είδος λαϊκής μουσικής με προέλευση την Κούβα. Βασίζεται στον αφροκουβανικό ρυθμό, ενώ ανά τα χρόνια παρατηρήθηκε ότι αφομοίωσε άλλες μουσικές επιρροές, με προέλευση τη Λατινική Αμερική. Κατά τις δεκαετίες 1940 και 1950 άσκησε σημαντική επιρροή στην μουσική πραγματικότητα της Νέας Υόρκης, ενώ η δημοτικότητα της κορυφώθηκε κατά τη δεκαετία του 1970 και σχετίστηκε με τη διάδοση της ισπανικής πολιτιστικής ταυτότητας.

Salsa ονομάζεται επίσης και ο χορός που συνδέεται με τη συνονόματη μουσική. Οι ρίζες της *Salsa* (ισπανικά: «σάλτσα») είναι στοιχεία της ισπανικής παράδοσης σε συνδυασμό με τον ήχο της κιθάρας, τη ρυθμική πολυπλοκότητα και την φωνητική παράδοση των αφρικανικών μουσικών πηγών. Ξεκίνησε από την αγροτική ανατολική Κούβα και εξαπλώθηκε στην Αβάνα τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Πρόκειται για έναν εξαιρετικά συγχρονισμένο και δομημένο ρυθμό, όπου η γραμμή μπάσων προηγείται του downbeat κατά μισό ρυθμό, δημιουργώντας έναν χαρακτηριστικό παλμό.

Με πρωτοπόρο τον κουβανό μουσικό, συνθέτη και αρχηγό συγκροτήματος, Arsenio Rodríguez (31 Αυγούστου 1911-30 Δεκέμβρη 1970), η μουσική άρχισε να δημιουργεί ένα πλαίσιο, στο οποίο βασίστηκε μια μεγάλη ποικιλία από αφροκουβανέζικα μουσικά στυλ με προσανατολισμό στον χορό, από το Μπολερό μέχρι το Conga, και από τη Rumba μέχρι το Mambo.

Οι στίχοι πολλών τραγουδιών, παρά την φαινομενικά απλή ερμηνεία τους, πολύ συχνά εμπεριείχαν ένα βαθύτερο νόημα. Ένα σχετικό παράδειγμα αποτελεί το τραγούδι «*Tiene Sabor*», το οποίο έχει διασκευασθεί πολλές φορές και κάνει αναφορές μεταξύ άλλων στην παράδοση, το μέλλον κ.α.

Ο όρος *Sabor* συναντάται συχνά σε θεματολογία σχετική με εικόνες από την Κούβα, όπως είναι η θάλασσα, η εθνική σημαία ή ακόμη και μια ψαρόβαρκα. Εκτός όμως από τις προαναφερθείσες εικόνες, άλλες αναφορές απαντούν στη σκλαβιά, στην καλλιέργεια, αλλά και στον επαναστατικό αγώνα. Στο βιβλίο της Berríos Miranda, Dudley and Pallan «*American Sabor*», ο όρος *Sabor* περιγράφεται ως το βασικό

στοιχείο της κουβανέζικης μουσικής, η οποία παραπέμπει στη μουσική και το φαγητό, που «μας παροτρύνει να κινήσουμε το σώμα μας» (Miller, S. , 2021).

Η αφροκουβανική μουσική σταδιακά εξαπλώθηκε σε ολόκληρη τη Λατινική Αμερική και κυρίως στο Μεξικό. Η Νέα Υόρκη αποτέλεσε το κέντρο όπου η Salsa αναδιαμορφώθηκε, ξεκινώντας από τη δεκαετία του 1940 με τις συνεισφορές του Κουβανού μουσικού Machito (Frank Grillo, 3 Δεκεμβρίου 1909 – 15 Απριλίου 1984). Η μουσική του συνδύαζε τα αφροκουβανέζικα είδη με τις προσεγγίσεις της τζαζ, ενώ ο ίδιος δημιούργησε μουσική Cubop και Salsa.

Παράλληλα, στην ανάπτυξη της salsa συνετέλεσε και το έργο της Κουβανής τραγουδίστριας Celia Cruz (21 Οκτώβρη 1925 – 16 Ιούλη 2003), η οποία έγινε πρωτίστως γνωστή κατά την δεκαετία του 1950 στην Κούβα ως η τραγουδίστρια των Γκουαράτσα. Στη συνέχεια, με τη μουσική της δράση στην Αμερική όπου μετοίκησε το 1960, απέκτησε σταδιακά διεθνή φήμη ως «η βασίλισσα της Salsa» ή «η βασίλισσα της Λατινικής Μουσικής» κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970.

Η Salsa όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, προέκυψε από μικρότερα σύνολα, τα οποία περιελάμβαναν τμήματα ρυθμού και κόνου. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της διαδραμάτισε η μουσική ορισμένων μουσικών της κληρονομιάς του Πουέρτο Ρίκο, όπως είναι το συγκρότημα του Tito Rodríguez, Tito Puente και Eddie Palmieri. Συχνά, αν και όχι πάντα με γοργό ρυθμό, η μουσική εξαπλωνόταν με σκοπό να ενσωματώνει όλο και περισσότερο διαφορετικές επιρροές και διαφορετικούς ερμηνευτές, από τα μέρη του Παναμά με τον ακτιβιστή-τραγουδοποιό Rubén Blades, μέχρι τον Μεξικανό Αμερικανό Carlos Santana. Παρά το γεγονός, ότι η διεθνής δημοτικότητά της Salsa κορυφώθηκε τη δεκαετία του 1970, η τελευταία έχει μεγάλη απήχηση στο κοινό μέχρι και σήμερα (άρθρο: <https://www.britannica.com/art/salsa-music>).

Σύγχρονοι μελετητές παρακολουθούν την εξέλιξη της διεθνούς διαδεδομένης μουσικής, η οποία αναπτύχθηκε στον άξονα Νέα Υόρκη – Κούβα – Πουέρτο Ρίκο, προσαρμόστηκε σε διάφορες περιοχές σε όλο τον κόσμο και δημιούργησε διακριτικά τοπικά στυλ. Με την άνοδο της μουσικής παραγωγής, η Salsa έχει αποκτήσει νέα και μερικές φορές αντιφατικά νοήματα (Arias Satizábal 2002; Waxer 2002a, 2002b). Ωστόσο, παραμένει ένα ισχυρό σύμβολο της εθνικής ταυτότητας των Κουβανών και των Πορτορικανών κατοίκων της Νέας Υόρκης και του Πουέρτο Ρίκο (Berríos-Miranda 2002; Flores 2004). Εκφράζει και πρεσβεύει την πολιτιστική ταυτότητα των

Ισπανόφωνων μεταναστών σε κοινωνικά περιβάλλοντα όπου κυριαρχεί η Αγγλική γλώσσα. (Quintero Rivera 1999)

Στη Νότια Αμερική η μουσική προοδευτικά απέκτησε ένα κοσμοπολίτικο χαρακτήρα σχετιζόμενο με τα μητροπολιτικά κέντρα από τα οποία προήλθε και αποτέλεσε αφορμή για να αναπτυχθούν μεγάλες κοινότητες ακροατών (Waxer 2002a). Η Salsa κατά γενική ομολογία έχει επηρεάσει κουλτούρες και πολιτισμούς, οι οποίοι προσπάθησαν να διατηρήσουν το αυθεντικό στοιχείο της μουσικής. Η Orquesta de la Luz, για παράδειγμα, ένα ιαπωνικό συγκρότημα Salsa το οποίο συγκέντρωσε διεθνή φήμη κατά τη δεκαετία του 1990, προσπάθησε να διατηρήσει τα στοιχεία της *Salsa dura* (=βαριά σάλσα) που δημιουργήθηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970. Ωστόσο, το συγκρότημα ένιωθε και εξέφραζε ανησυχία σχετικά με τη διατήρηση της αυθεντικότητας, κάτι που προδίδει την ιαπωνική αισθητική ευαισθησία (Hosokawa 2002).

Αναφορικά με την διάδοση της Salsa στον υπόλοιπο κόσμο, οι λόγοι που η τελευταία διαδόθηκε με ταχείς ρυθμούς και σε πολλές περιοχές του πλανήτη είναι ποικίλοι και αξιοσημείωτοι:

Το 1930, στην αρχή της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης, ένας μεγάλος αριθμός ισπανόφωνων μεταναστών μετακινήθηκε προς το Βόρειο τμήμα της Αμερικής. Με την πάροδο των χρόνων η μετακίνηση αυξήθηκε, ενώ δημιουργήθηκε πρόγραμμα φιλοξενίας εργαζομένων που γνώρισε σειρά από σημαντικά μακροπρόθεσμα αποτελέσματα. Έτσι, μετά την ύφεση οι ανάγκες για εργατικό δυναμικό αυξήθηκαν και η οικονομία επένδυσε σημαντικά στους εργαζόμενους μετανάστες. Μέχρι τη στιγμή που το πρόγραμμα τερματίστηκε οριστικά το 1964, μάλιστα, είχαν εκδοθεί σχεδόν πέντε εκατομμύρια συμβάσεις. Οι εργαζόμενοι δημιούργησαν κοινότητες σε διάφορες πολιτείες, όπως είναι η Νέα Υόρκη και η Καλιφόρνια (See United States Congress, Senate, Committee on the Judiciary, History of the Immigration and Naturalization Service, 96th Cong. 2d Sess., Dec. 1980 (Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1980): 51, 57, 65).

Δευτερευόντως, ένας άλλος παράγοντας που συνετέλεσε στην εξάπλωση της Salsa ήταν ορισμένες συγκυρίες της εποχής. Κατά τα τέλη της διάρκειας του 1940, η παγκόσμια κρίση επηρέασε τα μεγάλα κέντρα διασκέδασης, όπως ήταν το Palladium, το οποίο βρισκόταν στην περιοχή του Broadway της Νέας Υόρκης. Παρά το γεγονός,

ότι η περιοχή του Broadway ήταν ιδιαίτερα γνωστή για τα καλλιτεχνικά δρώμενα και την μεγάλη προσέλευση του κοινού σε χώρους αναψυχής, κέντρα όπως το Palladium δεχόταν όλο και μικρότερο αριθμό επισκεπτών την ημέρα. Για το λόγο αυτό, η επιχείρηση στράφηκε αμέσως στην ισπανόφωνη κοινότητα, με τη συμβολή του Federico Pagani, σημαντικού μάνατζερ και μουσικού, ο οποίος υποστήριζε και προωθούσε τη Latin μουσική. Κάτι τέτοιο φάνηκε ότι ήταν η πιο άμεση και αποτελεσματική λύση.

Ακόμη, η εξάπλωση της κουβανέζικης μουσικής οφειλόταν και στον κορεσμό που επήλθε στα ιδιαίτερα δημοφιλή είδη της εποχής, όπως το Tango, το Old Swing και το Fox – trot. Έτσι, με την μετακίνηση του λατινικού ρυθμού στην καρδιά του Μανχάταν δημιουργήθηκαν νέα συγκροτήματα με ισπανική μελωδία. Η ορχήστρα του Machito, για παράδειγμα, η οποία δημιουργήθηκε τη δεκαετία του 1940, προσέλκυσε μεγάλο ποσοστό του κοινού, ενώ ενέπνευσε καλλιτέχνες της Νέας Υόρκης, αλλά και της Κούβας. Ακολούθησε η μπάντα του Τίτο Πουέντε, που εγκαθίδρυσε το δικό της στυλ με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950, η τζαζ είχε ήδη αφομοιώσει στοιχεία από την κουβανέζικη μουσική. Παρ' όλο που η Κούβα ήταν ακόμη το κέντρο της Salsa, το Πουέρτο Ρίκο και η Βενεζουέλα την αφομοίωσαν και έδωσαν το δικό τους στίγμα.

Ο στόχος της μουσικής σκηνής της Νέας Υόρκης, ωστόσο, ήταν να μιμηθεί και να ξεπεράσει τον Κουβανέζικο ήχο. Αυτό ήταν κάτι εφικτό, μιας και η Κουβανέζικη παραγωγή ενθάρρυνε την εξάπλωση και τη δημιουργία διαφορετικών ειδών και στυλ, ενώ η τζαζ που αφομοίωσε την κουβανέζικη Salsa είχε ήδη δεχθεί τα πρώτα ερεθίσματα μουσικών όπως ήταν ο Perez Prado, και ακουγόταν σε διάσημες ορχήστρες της εποχής, όπως ήταν παραδείγματος χάριν η ορχήστρα του Bebo Valdez και του Armando Romeu (Rondón, 2008).

Η διάδοση του είδους αυτού στα χρόνια που ακολούθησαν ήταν μεγάλη και κατά γενική ομολογία συνέβαλε στην πολιτιστική ανάκαμψη, αλλά και στην καλλιτεχνική έκφραση.

Μια σταθερή ροή ταλαντούχων χορευτών από το Νιου Τζέρσεϋ εμπλούτισε την ανερχόμενη σκηνή της Νέας Υόρκης, αλλά και την ευρύτερη διεθνή σκηνή. Καθώς αρκετοί τοπικοί σύλλογοι και αίθουσες χορού δεν φιλοξενούσαν σε σταθερή βάση το συγκεκριμένο είδος, τα μουσικά σχήματα της ευρύτερης περιοχής του Νιου Τζέρσεϋ

μεταφέρθηκαν στη Νέα Υόρκη και μετονομάστηκαν σε: «New York / New Jersey Salsa Festival».

Η δεκαετία που ακολούθησε από το 1960 έως τις αρχές του 1970 χαρακτηρίστηκε από εκτεταμένες εσωτερικές αναταραχές στις Η.Π.Α, συμπεριλαμβανομένων και των φυλετικών και αντιπολεμικών διαδηλώσεων με αφορμή των πόλεμο στο Βιετνάμ (Britannica, 2022 <https://www.britannica.com/summary/United-States>). Ως αποτέλεσμα της εσωτερικής αστάθειας, δημιουργήθηκαν ομάδες και πολιτικές οργανώσεις από το λατινικό τμήμα του πληθυσμού και ιδιαίτερα οι νέοι συμμετείχαν στις κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές δραστηριότητες της εποχής, μαζί με τους νέους της Δύσης. Αυτό επηρέασε και τη λάτιν μουσική, και της προσέδωσε ένα πιο ενεργητικό και έντονο χαρακτήρα, ο οποίος εξακολούθησε να αναπτύσσεται στην Νέα Υόρκη και το Πουέρτο Ρίκο.

Στο Μανχάταν ιδρύθηκε η δισκογραφική εταιρεία «Fania Records», η οποία έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στα ανερχόμενα αστέρια της μουσικής Salsa. Το στούντιο «Fania Records» ιδρύθηκε από τον Johnny Pacheco (25 Μαρτίου 1935 – 15 Φεβρουαρίου 2021), έναν φλαουτίστα με καταγωγή από τη Δομινικανή Δημοκρατία και τον Jerry Masucci (7 Οκτωβρίου 1934 – 21 Δεκεμβρίου 1997), μπρεσάριο. Η κορύφωση της καριέρας της Fania Records, βέβαια, συνέπεσε με το έργο των El Malo και Willie Colón, του Héctor Lavoe το 1967. Οι τελευταίοι εισήγαγαν μερικές νέες μελωδίες, όπως ήταν η «*plena son montuno*». Αυτό το μοτίβο χορού έγινε η βάση για τη δημιουργία της σύγχρονης Salsa (άρθρο: <https://fania.com/category/albums-and-eras/>)

Αρκετά χρόνια αργότερα, μετά από σκληρή δουλειά πολλών ανθρώπων, η μουσική Salsa αναγεννήθηκε μέσα από μεγάλες παραστάσεις σε νυχτερινά κέντρα, όπως το «Cheetah». Χιλιάδες άτομα συγκεντρωνόταν για να ακούσουν τις συναρπαστικές μελωδίες της μουσικής.

Οι νέες μορφές εξαπλώθηκαν γρήγορα σε άλλες περιοχές – μεταξύ άλλων – όπως το Μαϊάμι, τον Παναμά και την Κολομβία. Μάλιστα, το Cali στην Κολομβία έγινε ένα από τα δημοφιλέστερα κέντρα της μουσικής *salsa* στον κόσμο.

Σταδιακά, ο αριθμός των συγκροτημάτων Salsa αυξανόταν ολοένα και περισσότερο. Στη Νέα Υόρκη εμφανίστηκαν κάποιοι ραδιοφωνικοί σταθμοί, στους οποίους έπαιζε αποκλειστικά Salsa. Έτσι, το «Sunday Salsa Show», για παράδειγμα, έγινε ένα από τα

πιο δημοφιλή προγράμματα στη Νέα Υόρκη, το κοινό του οποίου ξεπερνούσε το ένα εκατομμύριο.

Οι πιο δημοφιλείς ερμηνευτές της Salsa εκείνη την περίοδο ήταν η Celia Cruz και ο Eddie Palmieri. Έφεραν μερικές σύγχρονες καινοτομίες και ανέδειξαν τη Salsa για τα επόμενα είκοσι χρόνια. Το άλμπουμ «Siembra» συγκεκριμένα, το οποίο κυκλοφόρησε εκείνη την περίοδο, αποτέλεσε το άλμπουμ λάτιν μουσικής με τις περισσότερες πωλήσεις σε ολόκληρη την ιστορία.

Ύστερα από τις καινοτομίες της Celia Cruz και του Eddie Palmieri ακολούθησαν κι άλλοι μουσικοί, όπως ο Willie Colón, ο οποίος παρουσίασε το «cuatro», ένα έγχορδο μουσικό όργανο του Πουέρτο Ρίκο. Το cuatro έγινε δημοφιλές όχι μόνο για τη Salsa, αλλά και για άλλα είδη, όπως τη ροκ, την τζαζ και πολλά άλλα, συμπεριλαμβανομένων ειδών από τη Βραζιλία και τον Παναμά. Ο Larry Harlow (20 Μαρτίου 1939 - 20 Αυγούστου 2021) της Fania Records εισήγαγε το ηλεκτρικό πιάνο. Έτσι, λοιπόν, η Salsa απέκτησε νέα χαρακτηριστικά και μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τις νέες γενιές.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 προστέθηκαν στοιχεία ρομαντισμού και γλυκύτητας στον ήχο της. Μέσα από την προσθήκη αυτή δημιουργήθηκαν αρκετές μελωδίες με ρομαντικό χαρακτήρα και αναδείχθηκε η αισθησιακή πλευρά του χορού. Ιδιαίτερα γνωστή ήταν η κυκλοφορία των άλμπουμ: «Noche Caliente», του José Alberto “El Canario” (22 Δεκεμβρίου 1958 –), με παραγωγό τον Louie Ramirez (24 Φεβρουαρίου 1938 – 7 Ιουνίου 1993). Το κύμα ρομαντικών τραγουδιών έγινε ιδιαίτερα δημοφιλές στην Αμερική, ενώ μπορούμε να πούμε ότι είχε λιγότερη απήχηση στους Λατίνους (Candelaria, *et al*, 2004).

Επιπρόσθετα, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 δημιουργήθηκε ένα νέο είδος Salsa, το οποίο ονομάστηκε «timba» και αναπτύχθηκε από τις μουσικές μπάντες της εποχής, όπως ήταν οι «NG La Banda» και «Los Van Van» με το δικό τους στυλ ερμηνείας. Ανάμεσά τους ήταν και ο Carlos Alberto Vives (7 Αυγούστου 1961 –), ο οποίος προσέδωσε μια περισσότερο λαϊκή και εμπορική διάσταση στη μουσική, αναδεικνύοντας τη σταρ της Salsa, Gloria Estefan (1 Σεπτεμβρίου 1957 –). Στη σύγχρονη εποχή, η Salsa παραμένει ιδιαίτερα δημοφιλής μέσα από το καλλιτεχνικό έργο των Marc Anthony, Son By Four και Víctor Manuelle, ο καθένας εκ των οποίων εισάγει νέα στοιχεία σε αυτή την ιδιόμορφη μουσική, που έχει ήδη αποδείξει την ανεξαρτησία της σε σχέση με άλλα μουσικά είδη. Είναι δημοφιλής όχι μόνο στη

Λατινική και Βόρεια Αμερική, αλλά και σε πολλές άλλες χώρες του κόσμου. Για την ακρίβεια, το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του είδους είναι η ανθεκτικότητα του στις κοινωνικές και χρονικές αλλαγές (Waxer, 2002).

2^ο ΕΡΩΤΗΜΑ - Πως επηρεάστηκαν οι δημιουργοί της salsa στις ΗΠΑ από τις εθνικές καταβολές τους και τη σύγχρονη μουσική σκηνή;

Η αφροκουβανική μουσική αντλεί τον πλούτο της μέσα από το πάντρεμα διαφόρων πολιτισμών. Στο νησί του καπνού, του ρούμι και του καφέ, ιερά και κοσμικά αφρικανικά μουσικά είδη έχουν συγχωνευθεί με ισπανικές και γαλλικές μελωδίες, για να δημιουργήσουν πολλά είδη που έχουν αποκτήσει διεθνή φήμη, όπως τη Salsa, τη Rhumba και το Mambo. Η ιστορία της κουβανικής μουσικής εκτυλίσσεται στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου πολλές μεγάλες κουβανέζικες και άλλες ισπανικές κοινότητες έχουν μεγαλώσει όλα αυτά τα χρόνια. Στη Νέα Υόρκη, είδη όπως η salsa και η λάτιν τζαζ, εμφανίστηκαν χωρίς προϋπόθεση την επαφή μεταξύ των κοινοτήτων του Πουέρτο Ρίκο και της αφροαμερικανικής κοινότητας (Leymarie, 2003).

Οι δημιουργοί της Salsa στην Αμερική δέχθηκαν διάφορες επιρροές, τις οποίες αφομοίωσαν στην μουσική τους. Αρκετοί παράγοντες συνέβαλαν σε αυτό, όπως ήταν η εθνική καταβολή τους, αλλά και η σύγχρονη μουσική σκηνή.

Αρχικά, είναι σημαντικό να αναφέρουμε τα βασικά στοιχεία της εθνικής καταβολής των Λατίνων και ιδιαίτερα των Κουβανών. Η Salsa άρχισε να αναπτύσσεται κατά την δεκαετία του 1940. Εκείνη τη περίοδο στην Κούβα το καθεστώς ήταν απολυταρχικό. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου είχε επέλθει μια εποχή δημοκρατικής διακυβέρνησης, η οποία έδωσε έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα και την ευημερία. Ωστόσο, τα φαινόμενα πολιτικής βίας, φτώχειας και διαφθοράς σημείωναν αύξηση, καθώς οι κυβερνήσεις είχαν αποτύχει να ανταποκριθούν στα ανθρώπινα ιδανικά.

Το πραξικόπημα που πραγματοποιήθηκε στη συνέχεια το Μάρτιο του 1952 άσκησε βαθιά επίδραση στην κουβανική κοινωνία, δημιουργώντας αμφιβολίες γύρω από την ικανότητα των Κουβανών να κυβερνηθούν ανεξάρτητα. Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 ανέλαβε την εξουσία ο Fidel Castro (13 Αυγούστου 1926 – 25 Νοεμβρίου 2016), μετά την επιτυχή εξέγερσή του ενάντια στην κυβέρνηση Μπατίστα, την οποία υποστήριζε η Αμερική. Το καθεστώς του Castro απαλλοτρίωσε τα ακίνητα και τις επενδύσεις των ΗΠΑ, ενώ το 1961 ξεκίνησε επίσημα το πλάνο του μετασχηματισμού του καθεστώτος της Κούβας σε μονοκομματικό κομμουνιστικό, με αποτέλεσμα οι σχέσεις μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Κούβας να διαταραχθούν. Εξαιτίας αυτού, οι Ηνωμένες Πολιτείες επέβαλαν εμπάργκο στην Κούβα στις 19 Οκτωβρίου 1960 και διέκοψαν τις διπλωματικές σχέσεις.

Ήταν εμφανές, ότι η πολιτική αστάθεια αρκετών χρόνων επέφερε οικονομική συρρίκνωση και κοινωνικές αναταραχές. Η στάση της κοινωνίας και ιδιαίτερα της μεσαίας τάξης εκείνη την περίοδο είχε διαχωριστεί σε δύο τμήματα: α) το ένα υποστήριζε την ένωση με τις ΗΠΑ, ενώ β) το άλλο συμφωνούσε με την κυβέρνηση του Κάστρο. Η κυβέρνηση έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στους κατοίκους που ζούσαν με χαμηλό εισόδημα, παρέχοντας τους διάφορα επιδόματα, γεγονός που ελάφρυνε κάπως τις δυσκολίες τους σε επίπεδο κοινωνικό, συναισθηματικό, οικονομικό (IBARRA 1998). Τα πολιτιστικά ιδρύματα που λειτουργούσαν πριν από το 1959 περιορίζονταν γενικά στην Αβάνα, σε μικρότερο βαθμό στις μικρότερες πόλεις και ήταν κυρίως ιδιωτικά. Κατά γενική ομολογία, η πολιτιστική δραστηριότητα καθόλα τα χρόνια ήταν έντονη και αποτελούσε μέρος της πολιτισμικής κουλτούρας των Κουβανών.

Η κουβανική κουλτούρα μεταμορφώθηκε μετά την κυβέρνηση του Fidel Castro. Μετά το 1959, η ταξική διάκριση μειώθηκε και η πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, την διατροφή, τον ρουχισμό, την εκπαίδευση και τη στέγη δεν ήταν πλέον προνόμιο μόνο των ανώτερων τάξεων. Άλλωστε, πριν από τη σοσιαλιστική επανάσταση, μόνο το 45% του πληθυσμού είχε ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, το 9% τη δευτεροβάθμια, ενώ το 4% μόνο είχε ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Το εισόδημα των ανθρώπων, οι οποίοι ανήκαν στο χαμηλότερο μισθολογικό κλιμάκιο, αυξήθηκε σημαντικά υποδηλώνοντας την ταχεία και γρήγορη αναδιανομή του πλούτου. Επιπρόσθετα, στόχος της επανάστασης ήταν να καλλιεργήσει την ανάπτυξη των ικανοτήτων κάθε πολίτη, ακόμα κι αν αυτά τα ταλέντα δεν ήταν προσοδοφόρα. Το κράτος υποστήριξε πολλά υποσχόμενους καλλιτέχνες και σχολές τέχνης, δημιουργώντας το Κουβανικό Ινστιτούτο Κινηματογράφου, το Εθνικό Πολιτιστικό Συμβούλιο και την Εθνική Σχολή Τεχνών.

Η επανάσταση άσκησε επίσης βαθιά επίδραση στη λάτιν μουσική, η οποία μέχρι τότε «ανήκε» στην Κούβα, για να πρωτοστατήσει στην καινοτομία των ρυθμών. Αν και η ανταλλαγή ιδεών και πολιτών ανάμεσα στη Βόρεια Αμερική και την Κούβα απαγορεύθηκε, το εμπάργκο δεν εμπόδισε νέους ρυθμούς να βγουν εκτός συνόρων. Έτσι, πολλοί Κουβανοί μετανάστευσαν στην Αμερική και ιδιαίτερα στη Νέα Υόρκη (Flores, 2016).

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 στην Αμερική οι ισπανόφωνοι καλλιτέχνες επηρεάστηκαν από τη Δυτική κουλτούρα σημαντικά. Ο Johnny Pacheco έκανε

δημοφιλή την κουβανέζικη χορευτική μουσική στη Νέα Υόρκη ιδρύοντας τη δισκογραφική «Fania Records», από κοινού με τον θίασο ερμηνευτών «Fania All Stars» κατά τη δεκαετία του 1960, όπως προαναφέρθηκε, και προσέδωσε σε όλα τα μουσικά ακούσματα, τον χορό και την κουλτούρα την ονομασία «Salsa». Μέσω αυτής, ο Pacheco και η Fania πέτυχαν να αναδείξουν καλλιτέχνες από τις συνεχώς αυξανόμενες λατινικές κοινότητες στις Ηνωμένες Πολιτείες, και δημιούργησαν μια παγκόσμια αγορά για τη λάτιν χορευτική μουσική.

Το Juilliard School, το διάσημο ωδείο μουσικής και παραστάσεων τέχνης της Νέας Υόρκης, αναγνώρισε τα ταλέντα και τις προσπάθειες του Pacheco και του πρόσφερε υποτροφία για σπουδές σύνθεσης και θεωρίας. Κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσής του, ο ίδιος επηρεάστηκε από την Δυτική κουλτούρα και εμπλούτισε τις μουσικές γνώσεις γύρω από αυτήν. Έπαιζε κρουστά και άλλα όργανα στις ορχήστρες λάτιν χορών της Νέας Υόρκης, δημιουργώντας τελικά τη δική του ορχήστρα. Γνώρισε τη μεγαλύτερη προσωπική του επιτυχία ως φλαουτίστας – μια επιτυχία που προέβαλε στο εξώφυλλο του άλμπουμ του, «Spotlight on Pacheco» (1961). Το άλμπουμ αυτό πούλησε περισσότερα από 100.000 αντίτυπα και αντανakλά τις ιδιαίτερες στιγμές του μουσικού στη λάτιν μουσική και χορευτική σκηνή στη Νέα Υόρκη, όπου κυριαρχούσαν τότε διάφορα μουσικά στυλ με προέλευση την Κούβα. Ο Pacheco, όμως, αφοσιωμένος, τελειοποίησε σχεδόν αυτό το αφρικανικό – δυτικό μίγμα μελωδιών, ρυθμών και οργάνων, που κρατά ζωντανή την κληρονομιά των διαφορετικών πληθυσμών της Καραϊβικής.

Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η μετανάστευση Λατίνων από την Κούβα, το Πουέρτο Ρίκο και την Καραϊβική αυξήθηκε, ενώ παράλληλα οι άνθρωποι αυτοί έφεραν μαζί τους στις Πολιτείες τη μουσική και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής. Στο ανατολικό Χάρλεμ, για παράδειγμα, μια συνοικία της Νέας Υόρκης, την δεκαετία του 1960 άντρες και γυναίκες συγκεντρωνόντουσαν όλοι μαζί για να χορέψουν.

Ένας ακόμη παράγοντας που είναι σημαντικό να αναφέρουμε, καθώς επηρέασε τους Κουβανούς μουσικούς εκείνη την περίοδο, ήταν η παρακμή των μεγάλων σχημάτων στην Αμερική, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μικρών μουσικών γκρουπ, την καινοτομία, αλλά και τους μουσικούς πειραματισμούς. Φυσικά, το γεγονός αυτό επηρέασε και τους λάτιν μουσικούς. Έτσι, μεταξύ άλλων και ο Pacheco μείωσε τον

αριθμό των οργανοπαικτών στην μπάντα του και διατήρησε μόνο δύο φλαουτίστες, έναν τρομπετίστα και έναν τρομπονίστα, αποδίδοντας στη μουσική τους έναν διακριτικό ήχο. Το κοινό της Νέας Υόρκης αγάπησε το αποτέλεσμα.

Με την πάροδο των χρόνων, η επιρροή από άλλα ακουστικά σχήματα και ήχους αναδιαμόρφωσαν την λατινική μουσική. Η δισκογραφική Fania έδωσε την ευκαιρία και σε άλλους καλλιτέχνες να αναδειχθούν, έχοντας φυσικά και κέρδος μέσα από αυτό. Ανάμεσα στους καλλιτέχνες αυτούς ήταν ο Larry Harlow, ο Εβραίος – Αμερικανός μουσικός με τη μεγάλη αγάπη στην κουβανική παράδοση, ο Bobby Valentin, ένας Πορτορικανός μουσικός ιδιαίτερα ικανός στη δημιουργία νέων διασκευών, αλλά και ο Willie Colón, τρομπονίστας και ανερχόμενος οραματιστής, ο οποίος έγινε γνωστός για τους πειραματισμούς του στον ανερχόμενο ήχο της Fania (Manuel, *et al*, 2006: 90-95, 103-4,106).

3^ο ΕΡΩΤΗΜΑ – Με ποιον τρόπο επιτελείται ένα μουσικό κομμάτι salsa;

Ο μουσικολογικός όρος «τρόπος» εμπεριέχει τις έννοιες της γενικευμένης μελωδίας και της συγκεκριμένης κλίμακας και επηρεάζεται από το πολιτιστικό και κοινωνικό περιβάλλον (άρθρο: <https://www.nuevolutionsalsa.com/salsa-music-structure/>).

Ο «τρόπος» συνδέεται με την τονική δομή (τόνο) και την ταξινόμηση των μουσικών φθόγγων (νότες). Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι μουσικολόγοι άρχισαν να διερευνούν τα τροπικά συστήματα, τα οποία με την πάροδο των χρόνων από γενικευμένοι μελωδικοί τύποι μετατράπηκαν σε ελεύθερες επιλογές υλικού χωρίς τοπικά ή χρονικά όρια. Έτσι, η τροπικότητα λόγω των χρωματικών επεκτάσεων και της μίξης που υπέστη, αλλά κυρίως λόγω της πολυσύνθετης απόδοσης των δημιουργών, η οποία βασιζόταν στην καινοτομία και την αρμονία, αποτέλεσε τη βάση για την σύγχρονη μουσική. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της σύγχρονης τονικότητας περιλαμβάνουν – μεταξύ άλλων – αυτοσχεδιασμό, ελεύθερη χρήση συγχορδίας και μεγάλη ποικιλία μεθόδων. Η μουσική τροπικότητα αποτελεί βασικό στοιχείο του μουσικού ύφους μιας μελωδίας ή ενός μουσικού είδους (Grout,1996).

Οι περισσότερες συνθέσεις Salsa ακολουθούν το βασικό μοντέλο Son Montuno, ενός τμήματος στίχων, το οποίο ακολουθείται από μία χορωδία «coro-pregón» (=call – and – response) γνωστή ως «Montuno». Το τμήμα στίχων μπορεί να είναι σύντομο ή διευρυμένο, ώστε να περιλαμβάνει τον κύριο τραγουδιστή ή/και προσεκτικά κατασκευασμένες μελωδίες.

Το μοντέλο «Son montuno» (=ήχος του βουνού) είναι ένα υποείδος του «Son Cubano», χορευτικού μουσικού είδους που δημιουργήθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με αφρικανικά και ισπανικά μουσικά στοιχεία. Το Son montuno αναπτύχθηκε από τον Arsenio Rodríguez τη δεκαετία του 1940. Αν και αρχικά ο όρος είχε χρησιμοποιηθεί σε ορεινές τοποθεσίες της Ανατολικής Κούβας, ο Arsenio τον χρησιμοποίησε για να εφαρμόσει μια εξαιρετικά εξελιγμένη προσέγγιση του είδους, όπου στο τμήμα του Montuno εμπεριέχονταν σύνθετες ρυθμίσεις του μουσικού οργάνου «κόρνο». Επιπρόσθετα, ενσωμάτωσε στη μουσική το πιάνο σόλο και συχνά ανέτρεπε τη δομή των τραγουδιών ξεκινώντας από το Montuno με κυκλικό τρόπο. Για την προσέγγισή του, ο Arsenio χρειάστηκε να επεκτείνει το κυρίαρχο «Septeto Ensemble» (μουσικό σχήμα με επτά μέλη) σε «Conjunto Format» (γκρουπ με συγκεκριμένα όργανα). Αυτό

έγινε κανόνας στη δεκαετία του 1940 για ορισμένα μεγάλα συγκροτήματα. Η δημιουργία του Arsenio αποτέλεσε πρότυπο για την ανάπτυξη ειδών όπως ήταν και η Salsa, το Songo και η Timba. (Berrios, 2002. pp. 23-50).

Συγκεκριμένα, ο Arsenio Rodríguez εισήγαγε τα πολυεπίπεδα «Guajeos», που αποτελούν τυπικές κουβανέζικες μελωδίες. Ο εκσυγχρονισμός και οι παραλλαγές που εισήγαγε, μάλιστα, μπορεί να θεωρηθεί ότι επαναφέρουν το αφρικανικό στοιχείο της μουσικής. Για παράδειγμα, εισήγαγε σε ένα μουσικό απόσπασμα το πιάνο, την τρομπέτα και τρεις τρομπέτες, όπου συγχρονίζονταν με συγκεκριμένο ρυθμό. Κάτι τέτοιο αποτελεί βάση της αφροκουβανικής μουσικής.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1940, η ενορχήστρωση ήταν σε πλήρη εξέλιξη, όπως και τα μουσικά σχήματα που ενσωμάτωσαν τα όργανα της τζαζ, ή μεγάλης μπάντας, και στο σύνολο μπορούσαν να χωριστούν σε κάθε τμήμα του μουσικού κομματιού. Μια ακόμη τροποποίηση του Arsenio αφορούσε στο είδος των μουσικών οργάνων: ο Rodríguez αντικατέστησε την κιθάρα με το πιάνο, με αποτέλεσμα να διευρυνθεί η αντίθεση και οι αρμονικές δυνατότητες της κουβανέζικης λαϊκής μουσικής (Sublette, 2007).

Σύμφωνα με τον συγγραφέα Ed Morales, η Salsa αποτελεί «το εξωφρενικό, αφροκουβανέζικο τραγούδι, το οποίο αποτελείται από πιάνο, κόρντο και ρυθμό, σε έναν συνδυασμό με το στίχο και τον τραγουδοποιό». Η βασική δομή ενός τραγουδιού Salsa βασίζεται στην εισαγωγή μιας απλής μελωδίας, η οποία ακολουθείται από μια ενότητα «Coro», κατά την οποία οι ερμηνευτές αυτοσχεδιάζουν. Ο Ed Morales αναφέρει ότι τα «βασικά στοιχεία» της προέλευσης της Salsa εμπεριείχαν τη χρήση του τρομπονιού ως αντίστιξη στον τραγουδιστή, καθώς κι ένα πιο δυνατό ήχο από αυτόν της τυπικής κουβανέζικης μουσικής. Το τρομπόνι μεταφέρει επίσης τη μελωδία, ενώ ο ρυθμός παρέχεται γενικότερα από τα μπόνγκο, τα κόνγκα και τα τάμπαλ.

Ο Peter Manuel σημειώνει ότι η Salsa της Νέας Υόρκης και του Πουέρτο Ρίκο διαφέρει από τον κουβανέζικο Son της δεκαετίας του 1950 με διάφορους τρόπους: η χρήση των τρομπονιών είναι διαφορετική κι έχει επηρεασθεί από άλλα στυλ, όπως τη Salsa του Πουέρτο Ρίκο. Η salsa του Πουέρτο Ρίκο είναι ο «ομαλός» ήχο του «Salsa Romántica», που εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1980. Επίσης, έχει επηρεαστεί από το στυλ της salsa, η οποία υιοθετήθηκε ως ταυτότητα ήχου από το κίνημα της ταυτότητας των Λατίνων της δεκαετίας του 1970. (Berrios, 2002. pp. 23-50).

Τα salsa συγκροτήματα παίζουν μια μεγάλη ποικιλία τραγουδιών, συμπεριλαμβανομένων κομματιών που βασίζονται σε *plenas* και *bombas*, *cumbia*, *vallenato* και *merengue*. Τα περισσότερα τραγούδια, ωστόσο, είναι σύγχρονες εκδοχές του Κουβανού *Son*. Όπως και στο *Son*, τα τραγούδια της Salsa ξεκινούν με ένα κομμάτι που ακολουθείται από ένα διάλειμμα στο *montuno* με φωνητικά *call – and – response*, ορχηστρικά διαλείμματα και τζαζ σόλο.

Τα πιο σημαντικά όργανα στη Salsa είναι τα κρουστά: μια μεγάλη κατηγορία οργάνων, στην οποία ανήκουν τα: *claves*, *cowbells*, *timbales* και *conga*. Εκτός από τα κρουστά, ως συνοδεία χρησιμοποιούνται συνήθως όργανα όπως η κιθάρα, η τρομπέτα, το τρομπόνι και το πιάνο, και η επιλογή των οργάνων βασίζεται στους καλλιτέχνες ερμηνευτές των τραγουδιών.

Τα συγκροτήματα αποτελούνται συνήθως από πολλούς μουσικούς (έως δώδεκα στον αριθμό κατά κανόνα), ένας εκ των οποίων φέρει το ρόλο του αρχηγού του συγκροτήματος. Από δύο έως τέσσερις μουσικοί ειδικεύονται γενικά στα κόρνα, ενώ υπάρχουν κι ένας ή δύο τραγουδιστές και παίκτες του *bongo*, του *conga*, της κιθάρας, του μπάσου, του πιάνου και των τυμπάνων. Το *maracas*, το *clave* ή το *güiro* μπορεί επίσης να παιχτεί, συνήθως από έναν τραγουδιστή. Το *bongo cero* συχνά αλλάζει σε ένα είδος κουδουνιού που ονομάζεται «*campana*» (ή «*bongo bell*») για το τμήμα *montuno* ενός τραγουδιού. Υπάρχουν συνήθως είτε δύο τρομπέτες, είτε τέσσερις, ή συνηθέστερα δύο τρομπέτες με τουλάχιστον ένα σαξόφωνο ή τρομπόνι.

Η Salsa ουσιαστικά αποτελεί ένα είδος χορευτικής μουσικής. Ως εκ τούτου, πολλά τραγούδια κάνουν αναφορές στον χορό και προσκαλούν στην τέρψη. Η σύγχρονη *pop Salsa* είναι συχνά ρομαντική και ορίζεται – εν μέρει – από τους συναισθηματικούς ή ερωτικούς στίχους. Παρ' όλα αυτά, η *salsa* διακατέχεται από μία μακρά παράδοση στιχουργικών πειραματισμών από τραγουδιστές – τραγουδοποιούς, όπως είναι ο *Ruben Blades*, οι οποίοι ερμήνευσαν πολιτικοποιημένους στίχους με θέματα τον ιμπεριαλισμό και το περιβάλλον. Οι τραγουδιστές χρειάζεται να αυτοσχεδιάζουν κατά τη διάρκεια των τραγουδιών. Οι αναφορές σε καθολικές θρησκείες, όπως η *Santeria*, αποτελούν επίσης σημαντικό μέρος των στίχων της Salsa σε ολόκληρη τη Λατινική Αμερική, ακόμη και μεταξύ εκείνων των καλλιτεχνών που δεν ανήκουν σε αντίστοιχη θρησκεία.

Παραδοσιακά, η Salsa σχηματίζεται στο ρυθμό των 4/4 και σε οκτώ *beats*, με επαναλαμβανόμενα ρυθμικά μοτίβα και κύριες φράσεις στο *refrén*. Συνήθως, τα

συνολικά ρυθμικά μοτίβα που παίζονται στα κρουστά είναι αρκετά περίπλοκα, με πολλά διαφορετικά μοτίβα, τα οποία παίζονται ταυτόχρονα.

Ο ρυθμός «clave» είναι ένα σημαντικό θεμέλιο της Salsa· στο σύνολο της η μουσική και ο ομώνυμος χορός διέπονται από τον ρυθμό αυτό. Ο πιο συνηθισμένος ρυθμός clave στη salsa είναι ο «son clave», ο οποίος αποτελείται από χρονική διάρκεια οκτώ παλμών και μπορεί να παιχτεί είτε σε 2-3 (παλμούς), είτε σε 3-2. Κατά το σύστημα 2-3, πραγματοποιούνται δύο χτυπήματα clave στο πρώτο μισό των οκτώ beats και τρία στο δεύτερο. Κατά το σύστημα 3-2, τα μισά χτυπήματα πραγματοποιούνται αντίστροφα. Συνήθως οι οργανοπαίκτες δεν παίζουν τον ακριβή ρυθμό clave, παρά μόνο όταν χρησιμοποιούν το κρουστό όργανο λεγόμενο «claves». Στις άλλες περιπτώσεις, ο ρυθμός clave λειτουργεί απλώς ως βάση για τους μουσικούς και ερμηνευτές εντός του τραγουδιού.

Τα τραγούδια της Salsa συνήθως ξεκινούν με clave και στη συνέχεια μεταβαίνουν στο επόμενο τμήμα του τραγουδιού, χωρίς να ξαναρχίζει ο ρυθμός αυτός. Παράλληλα, ορισμένα κρουστά έχουν αρκετά τυποποιημένα μοτίβα, τα οποία επαναλαμβάνονται στις περισσότερες Salsa, με ορισμένες μικρές μόνο παραλλαγές. Κατά τη διάρκεια του 21^{ου} αιώνα, βλέπουμε ότι το κλασικό στυλ «son montuno» είχε σχεδόν εξαφανιστεί, με μόνη εξαίρεση μερικά μικρά σύνολα, λεγόμενα «conjuntos», τα οποία, ωστόσο, δεν αποτελούν αυθεντικά conjunto. Μολαταύτα, έχει διατηρηθεί ζωντανός ο ήχος «típico» με κάποιες παραλλαγές, ενώ ο κλασικός son, παρά το γεγονός ότι αποτελεί ένα μέρος της μουσικής ιστορίας, βλέπουμε ότι εξακολουθεί να εφαρμόζεται από κάποιους μουσικούς (Hosokawa, 2002).

4^ο ΕΡΩΤΗΜΑ – Πως επηρέασε η Salsa τους ανθρώπους στην Κούβα;

Οι τέχνες και ο πολιτισμός ενός τόπου αντανακλούν την κουλτούρα και το πνεύμα του εκάστοτε λαού. Μέσα από τις τέχνες εκφράζεται μια μορφή συλλογικής ταυτότητας, η οποία γίνεται προσωπική. Η μουσική λειτουργεί ως αγωγός, μέσω του οποίου οι άνθρωποι φιλτράρουν και εκφράζουν τις εμπειρίες τους. Σε όλη την κουβανική ιστορία, η επανάσταση αλλά και οι μετακινήσεις του πληθυσμού έχουν διαμορφώσει την ταυτότητα των Κουβανών σε σημαντικό βαθμό, τόσο στις παλαιότερες, όσο και στις νεότερες γενιές (Loza, 2002).

Η Salsa επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τους κατοίκους της Κούβας, ενώ αναδύθηκε και εξελίχθηκε μέσα από τη μετανάστευση, τη φτώχεια και τις προκαταλήψεις. Διαμορφωμένη από τις συγκρούσεις των αλληλοεπιδρώντων πολιτισμών και παραδόσεων, η ιστορική αναφορά είναι απαραίτητη για την κατανόηση του κινήματος, της μουσικής και του πολιτισμού των Κουβανών. Σύμφωνα με τον Moore (2006), οι δεσμοί μεταξύ πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριότητας είναι ιδιαίτερα ισχυροί και επηρεάζονται από την κουβανέζικη επανάσταση, παρέχοντας μια πληθώρα δραστηριοτήτων στον τομέα της μουσικής, του χορού, αλλά και μεταξύ άλλων, των Nueva Trova, των φολκλορικών τυμπάνων και των θρησκευτικών παραδόσεων.

Παρ' όλο που η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης επηρέασε την Κούβα σε υλικό, ιδεολογικό και μουσικό επίπεδο, η μουσική και οι τέχνες αποτέλεσαν σημείο διαπραγμάτευσης μεταξύ των Κουβανών, οι οποίοι αντεπεξήλθαν στην επανάσταση μέσω της τέχνης, προκειμένου έτσι να καλύψουν τις ατομικές τους ανησυχίες. Η κουβανική επανάσταση άλλαξε άρδην την παραγωγή μουσικής που υπήρχε έως τότε στην Κούβα, ωστόσο οι μουσικές προτιμήσεις των Κουβανών άλλαξαν σταδιακά.

Αρκετά clubs και ξενοδοχεία που αποτελούσαν κέντρα μουσικών παραστάσεων έκλεισαν ή ανελήφθησαν από την κυβέρνηση (Leymarie, 2002, σελ.208). Αρχικά, το καθεστώς είδε με καχυποψία την παραδοσιακή μουσική· ακόμη και την τζαζ. Τελικά όμως, η Κουβανική κοινωνία έδειξε με την στάση της ότι η μουσική ήταν εξαιρετικά σημαντική (Leymarie, 2002, σ. 208).

Η κυβέρνηση, λοιπόν, από την πλευρά της συνειδητοποίησε ότι η μουσική θα μπορούσε να αποτελέσει μέσο για την διατήρηση της επανάστασης. Γι' αυτό το λόγο, άρχισε να υποστηρίζει και να προωθεί την κουβανέζικη μουσική μέσω συγκεκριμένων

καναλιών (Leymarie, 2002, σελ. 209). Η αφροκουβανική μουσική γνώρισε μια αναγέννηση, θα λέγαμε, ενώ παράλληλα αποτέλεσε διέξοδο από την απογοήτευση και τις χρόνιες ταλαιπωρίες των Κουβανών (Leymarie, 2002, σελ. 209). Το 1962, μάλιστα, ιδρύθηκε το «Conjunto Folklórico Nacional» με σκοπό την διατήρηση του παραδοσιακού χορού και της κουβανέζικης μουσικής, ενώ μέσα από το εκπαιδευτικό έργο αρκετών ωδείων αποφοίτησαν εξαιρετικοί μουσικοί (Leymarie, 2002, σ. 209).

Η πολιτική γύρω από τη μουσική στην Κούβα είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς η χώρα αποτελεί πλούσια και δημιουργική πηγή διαφορετικών μουσικών ειδών, η οποία έχει διατηρηθεί σε μεγάλο βαθμό – μεταξύ άλλων – λόγω της προληπτικής δράσης της κυβερνητικής πολιτικής. Η κυβέρνηση πραγματοποίησε δωρεάν συντήρηση ερευνητικών κέντρων για τη μουσική εκπαίδευση, ενώ υποστήριξε τις μουσικές παραστάσεις σε δημόσιους χώρους και σπίτια *trona*. Επιπλέον, άσκησε κρατικό έλεγχο στην εργασία των μουσικών μέσω σχετικών πρακτορείων (Fairley 2000a, σελ. 393). Η πολιτική πρακτική εστίαζε στην προώθηση της κοσμοπολίτικης αυτής ποικιλομορφίας μουσικών, συμπεριλαμβανομένων τόσο των σύγχρονων, όσο και των παραδοσιακών δυτικών έντεχνων μουσικών, της αφροκουβανέζικης λατρευτικής μουσικής, αλλά και της τοπικής λαϊκής μουσικής (Manuel 1991, p289).

Η Salsa αποτελούσε κυρίως μια άτυπη μορφή ψυχαγωγίας, σε αντίθεση με το μπαλέτο της Κούβας. Ωστόσο, επέφερε κοινωνικές αλλαγές και ενθάρρυνε την ελευθερία της έκφρασης. Σύμφωνα με τον Sklar (2001), διεπιστημονικό μελετητή και Επίκουρο Καθηγητή Χορού στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια, *«η ανάλυση της κίνησης είναι μια μορφή πολιτισμικής γνώσης»*.

Ένας πρώιμος πρόγονος της σύγχρονης Salsa, η Rhumba, μοιράζεται πολλά χαρακτηριστικά με την πρώτη. Ένα παράδειγμα αποτελεί, το γεγονός ότι και οι δύο χρησιμοποιούν συγχρονισμένους ρυθμούς. Οι χορεύτριες στέκονται με τα πόδια ανοιχτά στο πλάτος των ώμων, τα γόνατα ελαφρώς λυγισμένα και τον κορμό με κλίση προς τα εμπρός. Οι χορευτές ξεκινούν με ελεύθερη ροή και εγκάρσιες κινήσεις, οι οποίες τονίζουν τις μεγάλες κυκλικές κινήσεις των γοφών και των ώμων. Τόσο το Guaguanco, όσο και η κουβανέζικη Salsa, έχουν ένα βασικό βήμα που αυξάνεται και μειώνεται καθώς οι χορευτές τοποθετούν τα πόδια τους ανάλογα (Guilbiac, 2015).

Επιπρόσθετα, η Salsa φαίνεται ότι έχει κάποιες ομοιότητες και με τα ευρωπαϊκά είδη χορού. Οι χορευτές αντικρίζουν ο ένας τον άλλον και κρατούν το χέρι και τον ώμο του

άλλου. Αν και τα Salsa styles διαφοροποιούνται και οι ρόλοι των φύλων ποικίλουν, ο χορός salsa είναι κατά γενική ομολογία ένας αυτοσχεδιαστικός, κοινωνικός χορός, όπου οι περιστροφικές ενισχύουν τις κυκλικές κινήσεις προς τους γοφούς και τους ώμους. Ο Aparicio (1998) δηλώνει ότι: «ο χορός στη Salsa αποτελεί μια αισθησιακή εμπειρία».

5° ΕΡΩΤΗΜΑ – Γιατί και με ποιους τρόπους η Salsa προσδίδει φυλετική ταυτότητα σε Λατίνους που ζουν μακριά από τον τόπο τους; (Latinidad)

Ο όρος *Latinidad* έχει εμφανιστεί στην ακαδημαϊκή και πολιτιστική κοινότητα της Αμερικής τις τελευταίες δεκαετίες και χαρακτηρίζεται από μια εθνική πολυπλοκότητα. Το αυξανόμενο ενδιαφέρον για μελέτη οδήγησε στο πρώτο διεθνές συνέδριο για τις *Latina and Latino Studies*, το οποίο πραγματοποιήθηκε στο Σικάγο το 2014. Ένας από τους διοργανωτές του συνεδρίου και πρόεδρος του νεοϊδρυθέντος Συνδέσμου Σπουδών Latina, ο Raúl Coronado, ανέφερε ότι, παρά το γεγονός ότι η ιστορία των Κουβανών είναι κοινώς γνωστή, παραμένουν άγνωστα αρκετά δεδομένα για τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ των διαφόρων κοινοτήτων των Πορτορικανών, αλλά και άλλων κατοίκων της Νότιας Αμερικής (Mora,2014).

Η Salsa, όπως προαναφέρθηκε, διαδόθηκε σε άλλα μέρη του κόσμου και ιδιαίτερα στην Βόρεια Αμερική κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και διακρίθηκε για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που προσέδωσε στους Λατίνους. Αρκετοί Κουβανοί, όπως και άλλοι κάτοικοι της Λατινικής Αμερικής, μετανάστευσαν σε πολιτείες όπως η Νέα Υόρκη, το Λος Άντζελες και το Μαϊάμι. Οι κοινότητες των Λατίνων, προκειμένου να διατηρήσουν την πολιτισμική τους ταυτότητα, διατήρησαν ήθη και έθιμα από το πολιτισμό τους, ανάμεσα στα οποία βρίσκεται και η Salsa.

Ο Albert Torres, ο οποίος προωθούσε σε διεθνές επίπεδο τη Salsa στις αρχές της δεκαετίας του 2000, ανέδειξε το σλόγκαν: «*Δημιουργώντας ενότητα μέσω της Salsa*». Υποστήριζε ότι ο συγκεκριμένος χορός διαθέτει μια πολυσύνθετη οντότητα, καθώς οι νέες παραλλαγές δεν επηρεάζουν τη βάση, η οποία παραμένει σταθερή και έχει δημιουργήσει μια διεθνή κοινότητα, γλώσσα, και μια πολιτιστική σχετικότητα. Παράλληλα, στην ευρύτερη περιοχή του Λος Άντζελες από το 1999 συναντάται η τοπική και διεθνής συμμετοχή σε διοργανώσεις όπου χορευόταν η Salsa φωνάζοντας το σύνθημα του Albert Torres.

Σε αίθουσες όπως η «Salsa land» επιλέγονται οι καλύτερες χορογραφίες που θα συμμετάσχουν σε διαγωνισμούς χορού και μουσικών παραστάσεων τα συγκροτήματα διευθύνονταν από μάνατζερ λατινικής προέλευσης. Από το 1970, στην ευρύτερη περιοχή της Καλιφόρνια η Salsa διαδόθηκε και γνώρισε σημαντική ανταπόκριση ανεξάρτητα από τα οικονομικά, κοινωνικά και φυλετικά σύνορα, αποτελώντας ένα συνδετικό κρίκο ανάμεσα σε Λατίνους και άλλες φυλές. Τα επόμενα χρόνια έγινε

γνωστή σε πόλεις του Καναδά και της Ευρώπης. Σύμφωνα με τους Delgado και Munoz (1997), η Salsa διαδραμάτισε καθοριστικό και κοινωνικό ρόλο στην διατήρηση της κουλτούρας των Λατίνων μεταναστών.

Επιπλέον, σύμφωνα με τον García, C. (2013), οι κινήσεις χορού της Salsa δεν περιορίζονται στον ψυχαγωγικό χαρακτήρα, αλλά επεκτείνονται στην πολιτική της κίνησης και τη δυναμική μεταξύ των χορευτών. Έτσι, εγείρονται τα εξής ερωτήματα: α) πώς οι άνθρωποι προσεγγίζουν κοινωνικά νοήματα μέσω του χορού, αλλά και β) πώς αποφασίζουν ποιος είναι ο σωστός τρόπος και ποιος ο λάθος. Από αυτό αναδεικνύεται η σημασία του φύλου, των σχέσεων, καθώς επίσης και της φυλής και του έθνους των Λατίνων.

Παράλληλα, σύμφωνα πάλι με τον García, C. (2013), η Salsa είναι μια κοινωνική, μουσική, πολιτιστική και υβριδική δύναμη που έχει αγκαλιάσει την Jazz και την Folk και στέκεται ως ένα εξελικτικό μονοπάτι. Η χορευτική κίνηση των γυναικών είναι πιο απελευθερωμένη και προβάλλει την αντίσταση στην αποικιοκρατία, την οποία είχαν αρκετά χρόνια υποστεί οι Λατίνοι.

Μπορεί, λοιπόν, κάποιος να συμπεράνει ότι μέσω αυτής της μουσικής, όχι μόνο προσδιορίζεται η φυλετική ταυτότητα, αλλά αναπλάθεται και αντιδρά. Αν κάποιος αναλύσει τις κινήσεις στη Salsa του Λος Άντζελας, μπορεί να διακρίνει την επιμονή πολλών Salseras (χορευτών) να προσδώσουν μια εξωτική χροιά στο χορό και να αντισταθούν σε άλλες προσεγγίσεις, οι οποίες δεν εμπεριέχουν πολυσύνθετα στοιχεία. Έτσι, παρά το γεγονός ότι οι χορευτές έχουν υιοθετήσει ένα ελεύθερο και επαναστατικό στυλ, δημιουργούν κοινωνικές δομές ιεραρχίας μέσω του εξωτικού στυλ παραμερίζοντας τις συνθήκες ζωής της καθημερινότητας.

Συμπερασματικά, η Salsa – πέραν των άλλων – αποτέλεσε ένα μέσο κοινωνικοποίησης και σύνδεσης των ανθρώπων, καθώς ο ίδιος ο χορός έθετε σε κίνηση την πολιτική, φέρνοντας τους ανθρώπους κοντά, σε μία ρυθμική συγγένεια, όπου η ταύτιση διαγράφεται σαν μία ιστορία στο σώμα μέσω των κινήσεων.

Οι Latin χοροί θεωρείται ότι ταυτίζονται με την χώρα προέλευσης τους και αποτέλεσαν μία κατηγορία λαϊκών χορών, η οποία χρησίμευσε ως ιδιαίτερα αποτελεσματικό όχημα για την επέκταση, το συμβολισμό και την κυριαρχία στην καθημερινότητα των ανθρώπων, εγγράφοντας τους όρους της κυριαρχίας αυτής στα σώματα των χορευτών (Delgado & Munoz, 2004). Ο τρόπος με τον οποίο διαδόθηκε ο χορός πέραν των

κοινοτήτων ήταν η ανάδειξη μέσα από τα μέσα ενημέρωσης της εποχής. Παρά την αδιαφοροποίητη εικόνα της *Latinitad* ως το «εξωτικό άλλο» προς τον ορθολογισμό και τον κανόνα του Βορρά, τα διακρατικά δίκτυα διανομής που διεύρυναν τις μουσικές φόρμες και μετέφεραν τους εθνικούς ρυθμούς πέρα από τα σύνορα διευκόλυναν την παραγωγή διαφορετικών εναλλακτικών και της ταυτότητάς του Latino.

Η εμφάνιση της Salsa στις αρχές του 1970 σηματοδότησε όχι μόνο μια νέα μουσική φόρμα, αλλά και μια νέα κοινωνική συνείδηση, εμφανή τόσο μεταξύ των διαφορετικών πληθυσμών των Λατίνων που συγκεντρώθηκαν στα αστικά κέντρα των Βορειοανατολικών Ηνωμένων Πολιτειών, όσο και στους πληθυσμούς της Λατινικής Αμερικής που παρέμεναν εντός εθνικών συνόρων. Εμφανίστηκε στις ΗΠΑ ως ένα σημάδι της λατινικής ταυτότητας, που ακτινοβολούσε από την πόλη της Νέας Υόρκης σε ολόκληρη την Αμερική. Στη μελέτη της Mayra Santos Febres «*Salsa as translocation*» θεωρείται ότι η διαδικασία της «παν-λατινικής» ταύτισης αποτελεί διατοπική κινητοποίηση του νοήματος στα διακρατικά δίκτυα.

Ο Santos Febres, μουσικός παραγωγός, επισημαίνει ότι ο κριτικός της Salsa μπορεί να οραματιστεί έναν τρόπο που να λειτουργήσει εντός των περιορισμών του όψιμου καπιταλισμού, ως ένα όχημα διακρατικής ταύτισης μεταξύ των τοπικών πληθυσμών που βιώνουν δομικά παρόμοιες μορφές οικονομικής και πολιτιστικής εκμετάλλευσης.

Ο Πορτορικανός ποιητής και μελετητής Juan Carlos Quintero Iterencia στις σημειώσεις του για την ανάγνωση της Salsa αναφέρει, ότι πρόκειται για μια ανθεκτική πρακτική «απαγορευμένης εθνικότητας». Ο ίδιος ισχυρίζεται ότι αποτελεί ένα είδος μουσικής, που διαγράφει κάθε κατηγοριοποίηση ως αντιπολιτευτική ευθυγράμμιση, ανεξαρτήτως τοποθετήσεως. Διαδίδεται και ασκεί επιρροή συνολικά, χωρίς να θέτει υποσχέσεις ταξικής συνείδησης. (Delgado & Munoz, 2004). Έτσι, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι αποτελεί σημαντικό κομμάτι της πολιτικής και κοινωνικής ταυτότητας των Λατίνων.

Ακόμη και κατά την δεκαετία του 1970, οπότε και η Salsa δεν εξέφραζε τόσο πολύ κοινωνικά ζητήματα, είναι σαφές ότι υποδήλωνε σε ένα βαθμό την κοινωνική συνείδηση των Λατίνων, η οποία διαφαινόταν μέσα από το χορό. Θα λέγαμε, ότι κατά το τέλος της δεκαετίας του 1960 μουσικοί που συμμετείχαν στο ανερχόμενο κύμα, όπως ο Roy Barretto και ο Chose Feliciano, έθιγαν με τη μουσική τους ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης, ενώ οι ιδέες που εκφράστηκαν στη μουσική τους βοήθησαν να βλαστήσουν οι σπόροι του κινήματος που τελικά έγινε γνωστό ως «Salsa

consciente». Ωστόσο, ο λόγος τους χρειαζόταν να γίνει ευρύτερα και ακόμη σαφέστερα κατανοητός από τη μουσική και τα ιδανικά που προέκυψαν, και κατά καιρούς αναπτύχθηκαν παράλληλα με τις δικές τους συνθέσεις.

Ο μουσικός Izzy Sanabria ανέφερε χαρακτηριστικά σε συνέντευξη του το 1979: «*Αρκετοί άνθρωποι θα πουν ότι η Salsa είναι μια μουσική του δρόμου. Προσωπικά δεν γεννήθηκα σε έπαυλη. Οι περισσότεροι από εμάς έχουν ταπεινή καταγωγή και προέρχονται από γονείς μετανάστες, οι οποίοι γέννησαν στην κυριολεξία ένα νέο κόσμο και έχτισαν πάνω του νέα θεμέλια. Με πολλούς τρόπους η salsa συνδέεται με αυτά τα θεμέλια, διότι δεν πρόκειται απλά για ένα μουσικό είδος· εμπεριέχει ένα κοινωνικό και πολιτιστικό πνεύμα, το οποίο διαφαίνεται από τη μουσική. Είναι το πνεύμα που μας ωθεί να χορέψουμε, να τραγουδήσουμε και να συνεχίσουμε τη ζωή μας ανεξάρτητα από όλα τα εμπόδια*».

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι η Salsa εκφράζει μια φυλετική ταυτότητα και χρειάζεται να γίνει αντιληπτή ως έννοια που εμπεριέχει στοιχεία και πέραν της μουσικής. Η *Salsa consciente*, δε, αποτελεί μια σύνθετη έννοια, η οποία αναλύεται ως εξής:

Salsa και consciente (=συνειδητότητα). Όπως προαναφέρθηκε, η Salsa προέρχεται από το Son και είναι συνδεδεμένη με εθνικά στοιχεία της ταυτότητας των Κουβανών. Ωστόσο, αποτελεί κι ένα κοινωνικό και πολιτικό φαινόμενο. Ως μουσικό και κοινωνικό κίνημα, ακολούθησε τα αντίστοιχα κινήματα της εποχής στη Βόρεια Αμερική και ιδιαίτερα στη Νέα Υόρκη, όπου κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 εξέφρασε μέσω της μουσικής τις εμπειρίες των Λατινοκουβανών στην περιοχή αυτή.

Στο ερώτημα που αναδύεται, σχετικά με το πώς η Salsa γίνεται *consciente*, χρειάζεται να διασαφηνιστεί, ότι πρόκειται για την τέχνη που στηρίζεται στο χορό, ο οποίος ενώνει (κυρίως) την εργατική τάξη των Λατίνων μεταναστών με τους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής της Νέας Υόρκης. Έτσι, ακουγόταν κυρίως σε αίθουσες και κέντρα μουσικής, κι όχι σε επίσημες σχολές χορού. Παράλληλα, η ευρύτερη απήχηση της τζαζ στη Νέα Υόρκη έθετε υψηλά πρότυπα εκπαίδευσης, ανεξαρτήτως της οικονομικής υπόστασης των ανθρώπων. Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, τα μέσα ενημέρωσης, όπως για παράδειγμα το ραδιόφωνο, βοήθησαν στην διάδοση και αναγνώριση του είδους. Η διάδοση της κουβανικής Salsa στη Νέα Υόρκη θα λέγαμε ότι πραγματοποιήθηκε ουσιαστικά κατά την επανάσταση (1959) κι έπειτα, με εξαιρετικά προφανή την μουσική στροφή από το Mambo.

Λόγω των πολιτικών συνθηκών της εποχής, έγινε ένας νοηματικός συσχετισμός της Salsa με τον κουμμουνισμό, κι έτσι αρκετοί ραδιοφωνικοί σταθμοί, προκειμένου να συνεχίσουν να παρουσιάζουν την κουβανέζικη μουσική στις εκπομπές τους, άρχισαν να διατυπώνουν τον όρο «κουβανική» ως «λατινική». Οι περιοχές, δε, με τους περισσότερους Κουβανούς και Λατίνους, όπως ήταν το Χάρλεμ, αποκαλούνταν: *«περιοχές των μεταναστών»*.

Συμπερασματικά όλων των παραπάνω, είναι σημαντικό να σημειωθεί, ότι η πολιτισμική ταυτότητα των Λατίνων, ιδιαίτερα τις δεκαετίες του 1960 και 1970, αποτελούσε ένα συνονθύλευμα της μουσικής τους κουλτούρας, της κοινωνικής τους διάταξης, του τρόπου ζωής κι έκφρασης τους, και ήταν συνδεδεμένη με τον κουμμουνισμό, εξαιτίας της πολιτικής επανάστασης στην Κούβα (Agurto,2021).

6ο ΕΡΩΤΗΜΑ – Με ποιον τρόπο εξασκείται η Salsa σε παγκόσμιο επίπεδο;

Η Salsa, όπως προαναφέρθηκε, ξεκίνησε ως ένας λαϊκός χορός του δρόμου στη Νέα Υόρκη, ο οποίος γρήγορα έγινε δημοφιλής. Από το street dance, η τελευταία σταδιακά μεταφέρθηκε σε αίθουσες εκδηλώσεων και στην πορεία δημιουργήθηκαν διαγωνισμοί χορού και φεστιβάλ. Επιπλέον, σε μουσικό επίπεδο δεν υπήρχε ιδιαίτερη δυσκολία να καθιερωθεί και να αναγνωρισθεί, ιδιαίτερα στην Νέα Υόρκη, καθώς – μεταξύ άλλων λόγων – τα βασικά βήματα και οι κινήσεις του σώματος αφομοιώνονταν εύκολα.

Παρά το γεγονός ότι οι χορευτές του δρόμου δεν είχαν την αίσθηση του «ανήκειν», οι χορευτές που ασχολήθηκαν επαγγελματικά με τη Salsa, οι οποίοι αποκαλούνταν «χορευτές των στούντιο», άρχισαν προοδευτικά να νιώθουν ότι ανήκουν σε μια ευρύτερη, παγκόσμια κοινότητα. Οι τελευταίοι, εκτός από την φυσική παρουσία τους στα στούντιο, με την πάροδο των χρόνων επικοινωνούσαν μεταξύ τους μέσω των κοινωνικών δικτύων, των φόρουμ, των ομάδων συζητήσεων, πραγματοποιούσαν ακόμη και εθνικές ή και διεθνείς, συχνά, συναντήσεις μεταξύ τους (Hutchinson, 2014).

Στη σύγχρονη εποχή μπορούμε να πούμε με σιγουριά ότι η Salsa είναι ευρέως διαδεδομένη σε όλο τον κόσμο. Δεν περιορίζεται πλέον σε παρουσιάσεις σε κέντρα χορού και εκδηλώσεις, μιας και έχουν δημιουργηθεί σχολές που διδάσκουν λατινικούς χορούς τόσο στην Ευρώπη, όσο και στην Αμερική και τον Καναδά. Επιπλέον, πρόκειται για ένα είδος μουσικής, το οποίο δημιουργείται, εκτελείται και μεταμορφώνεται, θα λέγαμε, από μουσικούς κάθε εθνικότητας και κοινωνικής τάξης. Οι τοπικοί συνθέτες ενσωματώνουν μια ποικιλία μουσικών επιρροών στη μουσική τους, αφομοιώνοντας στοιχεία της πόλης και του μουσικού πολιτισμού.

Παρά τις διαφορετικές πολιτιστικές καταβολές των δύο ηπείρων, τα μαθήματα έχουν ομοιότητες· όλα ακολουθούν το κυκλικό μοτίβο μάθησης με εναλλαγές των εταίρων χορευτών και σύντομες συστάσεις. Οι κινήσεις, το άγγιγμα, το βλέμμα, όλα ακολουθούν την ίδια δομή. Διαφέρουν ως προς το περιεχόμενο, το οποίο ποικίλει, ανάλογα με τον τύπο της Salsa και το εύρος της αλληλεπίδρασης μεταξύ των χορευτών. Στο Λος Άντζελες, για παράδειγμα, καθώς ο πληθυσμός της Δυτικής ακτής ήταν λιγότερο εξοικειωμένος με τους αφροκουβανικούς ρυθμούς και τη στιλιστική φύση της Salsa, το είδος διαμορφώθηκε να περιλαμβάνει διαφορετικά μοτίβα χρονισμού και κινήσεων, γνωστά σήμερα ως «LA salsa style». Στην ευρύτερη περιοχή, οι κινήσεις

Salsa επηρεάστηκαν από το υβριδικό στυλ χορού των Latin ballroom. Το συγκεκριμένο στυλ με τη σειρά του εμπεριέχει πολλές στροφές, συνοδευόμενο από δημοφιλείς μουσικές επιτυχίες.

Ύστερα από την εμφάνιση των Salsa στούντιο στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι περισσότεροι χορευτές ξεκίνησαν προπονήσεις, για να συμμετάσχουν σε ζωντανούς μουσικούς διαγωνισμούς και εκδηλώσεις. Μερικοί από τους πιο γνωστούς χορευτές του είδους είναι ο Enio Cordoba και ο Terry Jones, οι οποίοι μάλιστα οργάνωσαν ένα θέαμα με τους πιο δημοφιλείς χορευτές της πόλης, στο Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Country Western. Εκεί, η απόδοση τους δέχθηκε εξαιρετικές κριτικές. Έτσι, οι χορευτές αποφάσισαν να ξεκινήσουν δύο από τις πιο αυθεντικές και πιο διάσημες Salsa σε στυλ L.A.

Οι ομάδες που δημιουργήθηκαν αποτελούνταν από γνωστούς χορευτές από διαφορετικά μέρη παγκοσμίως και συμμετείχαν σε παραστάσεις, ενώ σε πολλές περιπτώσεις προσκλήθηκαν για να διδάξουν σε διεθνή σεμινάρια. Αυτό βοήθησε τον κόσμο να διακρίνει τα αξιοσημείωτα χαρακτηριστικά της Salsa L.A. Για χορευτές που δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να ταξιδέψουν στο εξωτερικό και να παρακολουθήσουν μαθήματα από αυτούς τους εκπαιδευτές, δινόταν η δυνατότητα εναλλακτικά να παρακολουθήσουν μαθήματα αγοράζοντας βιντεοκασέτες, ή μέσω του διαδικτύου.

Σύντομα, ιδρύθηκε από τον Torres, γνωστό χορευτή, το «West Coast Salsa Congress», το οποίο διοργάνωνε διαγωνισμούς και πραγματοποιούσε καθημερινά σεμινάρια, παραστάσεις, ομιλίες, κ.α. Σε αντίθεση με τον κόσμο του Πουέρτο Ρίκο, όπου στις δικές τους παραστάσεις επέλεγαν μουσικούς, ο Torres επέλεξε να παρουσιάσει τους δικούς του χορευτές. Στη συνέχεια δημιουργήθηκαν επικερδείς επιχειρήσεις, όπως η «Royalty Salsa», οι οποίες προσέλκυαν μεγάλο κοινό.

Δεν άργησε, λοιπόν, η κοινωνική δραστηριότητα να μετατραπεί σε ένα είδος ανταγωνιστικής δραστηριότητας. Η υψηλή απόδοση της LA salsa επέφερε την επικράτηση της, όπως και την δημιουργία μιας παγκόσμιας κοινότητας χορού, όπου δίνεται η δυνατότητα να συμμετέχουν τόσο οι διαγωνιζόμενοι, όσο και οι θεατές.

Οι διαγωνισμοί πλέον προσελκύουν σχεδόν 1000 άτομα, αλλά και πάνω από 15.000 θεατές στην περιοχή του Λος Άντζελες και του Σαν Ντιέγκο. Όπως κάθε διαγωνισμός, οι πιο εντυπωσιακές ερμηνείες συγκεντρώνουν τα περισσότερα σχόλια από το κοινό

και τους κριτές. Επομένως, η ώθηση για αριστεία γίνεται απαίτηση για αυτό το στυλ χορού. Δευτερευόντως, καθώς αυτό το στυλ έχει μεγάλη απήχηση, διατηρείται ζωντανό και διαδίδεται σε διάφορους πολιτισμούς ανά τον κόσμο (Sklar, Deidre, 2001)

Αξίζει να σημειωθεί, ότι η χορευτική κοινότητα του Λος Άντζελες βίωσε σημαντική ρήξη μεταξύ του Λος Άντζελες και του Μεξικού, καθώς η πρώτη άρχισε να περιθωριοποιεί τους Μεξικανούς χορευτές Salsa ενώ βρίσκονταν στην πίστα. Σύμφωνα με την εθνογράφο Cindy Garcia, η κοινωνική ιεραρχία αντανακλά ακόμη και στις ημέρες μας τη στάση που υπάρχει απέναντι στους Μεξικάνους που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις παραμονής στη χώρα.

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το 1995 έως το 2005 σε εστιατόριο όπου γίνονταν σε εβδομαδιαία βάση αφιερώματα στη Salsa, διαπιστώθηκε ότι οι Latino εκτόπιζαν περιστασιακά τους Μεξικάνους χορευτές από την πίστα, επειδή θεωρούσαν ότι ήταν άπειροι και εφάρμοζαν κακή τεχνική. Αυτό είναι ένα παράδειγμα, το οποίο αποδεικνύει το ανταγωνιστικό πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί τις τελευταίες δεκαετίες.

Η εταιρεία χορού «CONTRA-TIEMPO Activist Dance Theatre» με έδρα το Λος Άντζελες, από την άλλη πλευρά, χρησιμοποιεί το χορό ως μέσο για την αντιμετώπιση σύνθετων πολιτικών και κοινωνικών θεμάτων που υπέστησαν μειονοτικές ομάδες όπως αυτή. Με αυτό τον τρόπο, προσπαθεί να στηρίζει τον λατινοαμερικάνικο χορό, συμπεριλαμβανόμενης και της salsa, καλωσορίζοντας περιθωριοποιημένα στυλ χορού στη σκηνή τους, ανεξαρτήτου ηλικίας, τάξης και πολιτισμικού υπόβαθρου. Συχνά, δε, επιλέγονται περιθωριοποιημένοι χορευτές salsa, διότι θεωρείται ότι έχουν καλύτερη χορευτική ερμηνεία· αυτό χρησιμεύσει ως μέσο αντίστασης και δύναμης.

Παράλληλα, διαφαίνεται πλέον και αλλαγή όσον αφορά στη θέση των γυναικών, οι οποίες αναλαμβάνουν περισσότερες πρωτοβουλίες κατά τη διάρκεια του χορού. Τέλος, διατηρείται το στοιχείο του αυτοσχεδιασμού, στοιχείο το οποίο έχει τις καταβολές του στην Κουβανέζικη μουσική που δημιούργησε η εργατική τάξη της Κούβας (Marion, Jonathan S, 2014).

Στον Καναδά η Salsa είναι δημοφιλής τις τελευταίες δεκαετίες. Για περισσότερα από είκοσι πέντε χρόνια, μουσικοί, χορευτές και τραγουδιστές της αφρολατινικής μουσικής δείχνουν ενεργή παρουσία στην πολιτιστικά ποικιλόμορφη μουσική σκηνή του Βανκούβερ. Κατά τη διάρκεια αυτών των ετών, η μουσική που ερμηνεύεται και

δημιουργείται από ομάδες καλλιτεχνών έχει υποστεί δυναμικές αλλαγές στον ήχο και τη λειτουργία, αντανakλώντας μια νέα διαπολιτισμική μουσική ταυτότητα.

Σήμερα, μια εκλεκτική μίξη μουσικών στο Βανκούβερ δημιουργεί νέες φόρμες της μουσικής, οι οποίες έχουν τις ρίζες τους στις αφρολατινική μουσική παράδοση. Στο Βανκούβερ, η Salsa αποτελεί έναν οικείο ήχο στα τοπικά νυχτερινά κέντρα, στα εστιατόρια και σε φεστιβάλ. Υπάρχουν αρκετές μεγάλες ορχήστρες, αλλά και αρκετά μικρά σχήματα, τα οποία εμφανίζονται τακτικά σε κέντρα της πόλης. Τέλος, υπάρχουν εκατοντάδες Salsa χορευτές και δάσκαλοι και τα μαθήματα γίνονται σε εβδομαδιαία βάση. Η ποικιλομορφία της κοινότητας Salsa στο Βανκούβερ γενικώς είναι ενδεικτική, καθώς διαφαίνεται η αξία της στην κυρίαρχη канаδική κουλτούρα.

Αντίστοιχα, η ιστορία της Salsa στο Βανκούβερ διαδραματίζεται παράλληλα με την ανάπτυξη της τοπικής λατινικής γλώσσας. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, πολλοί κάτοικοι της Λατινικής Αμερικής μετανάστευσαν στον Καναδά. Αυτή η αναδυόμενη διασπορά της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής αύξησε την τοπική ζήτηση για τη λατινική λαϊκή μουσική, κι έτσι δημιουργήθηκαν αρκετά μουσικά σχήματα. Η Salsa ήταν αυτή που άρχισε να προσελκύει νέο κοινό σε ζωντανές εμφανίσεις, ωστόσο επικράτησε επίσης ως μόδα ενός κοινωνικού χορού που προσέλκυε μεγάλους αριθμούς στα κλαμπ.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, ως ξεχωριστό μουσικό στυλ, η Salsa δημιούργησε τη δική της αγορά στη βιομηχανία της pop μουσικής (Morales,2003). Οι διαφορετικές μορφές της λατινικής λαϊκής μουσικής έγιναν γνωστές στη δύση μέσω του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης, μέσα από καλλιτέχνες pop Salsa (βλ. Ricky Martin), ενώ βλέπουμε τον μουσικό Mark Anthony να κατακτά το μουσικό κοινό της δύσης και να επιβραβεύεται με αρκετούς πλατινένιους δίσκους.

Με το πέρασμα των ετών, το νέο κοινό αναζητούσε τον πειραματισμό στον ήχο, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν μουσικά σχήματα, όπως το συγκρότημα «Orquesta Maya» με τους μουσικούς Julio Portillo και Francisco Ayalla, οι οποίοι διατήρησαν τις βασικές αρχές Salsa, αλλά και εξέλιξαν τον ήχο. Ένα άλλο δημοφιλές μουσικό στυλ που δημιουργήθηκε ήταν η «Orquesta Tropicana», με επικεφαλής τον Χιλιανό τιμπαλέρο Carlos Martinez. Το συγκρότημα διαμορφώθηκε σύμφωνα με τα λατινικά μεγάλα συγκροτήματα που ήταν δημοφιλή στη Νότια Αμερική και περιελάμβαναν

κρουστά, τραγουδιστές, πιάνο, μπάσο και κόρνα. Το προσανατολισμένο τους στυλ προσέλκυσε ένα νεότερο κοινό Λατίνο-Καναδών (Ferrerias, Salvador,2005).

Είναι σημαντικό, ωστόσο, να αναφέρουμε ότι και σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες η Salsa είναι ιδιαίτερα δημοφιλής. Στην Γερμανία, για παράδειγμα, υπάρχουν σχολές σε αρκετές πόλεις, όπως το Μπέλφαστ και το Αμβούργο. Όλοι ακολουθούν το μοτίβο της μάθησης της κλασικής Salsa: τα μαθήματα διδάσκονται από Λατίνους ή Γερμανούς ανεξαρτήτου φύλου και έχουν πολιτισμικό χαρακτήρα.

Όπως υποστηρίζει ο Hannerz (1996), η παγκοσμιοποίηση δεν απαιτεί την ομογενοποίηση της πολιτιστικής ζωής ή ό,τι εμπεριέχει πανομοιότυπα στοιχεία. Ο κόσμος σήμερα μπορεί να συνδέεται όλο και περισσότερο χωρίς γεωγραφικούς περιορισμούς, ενώ το προϊόν της μουσικής τείνει να γίνεται περισσότερο τυποποιημένο και μαζικό. Με άλλα λόγια, η παγκοσμιοποίηση οδήγησε στην παγκόσμια εξαγωγή Salsa κυρίως ως επιδίωξη αναψυχής.

Πλέον, σε αρκετά μέρη του κόσμου, κυρίως στις μεγαλουπόλεις, υπάρχουν δάσκαλοι και μαθητές της Salsa. Η ετήσια αγορά βίντεο μαθημάτων χορού και DVD που σχετίζονται με αυτήν ανέρχεται σε εκατομμύρια δολάρια, ωστόσο αυτή η διασύνδεση, παρά την ομοιομορφία της, αποτελεί μια αρκετά χαλαρή «οργάνωση της διαφορετικότητας» (Hannerz 1996: 7). Ευχάριστο, βέβαια, είναι το γεγονός ότι στην σημερινή εποχή δημιουργούνται νέα συγκροτήματα Salsa, ενώ η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας έχει δημιουργήσει μια παγκόσμια κοινότητα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η Salsa έχει τις ρίζες της στην αφροκουβανική μουσική και αναπτύχθηκε ιδιαίτερα κατά την περίοδο της επανάστασης στην Κούβα στα τέλη της δεκαετίας του 1950. Το συγκεκριμένο είδος μουσικής και χορού δεν περιορίζεται σε μια μορφή τέχνης ψυχαγωγικού χαρακτήρα, αλλά εκφράζει κοινωνικά και πολιτικά θέματα της χώρας. Η οικονομική και πολιτική αστάθεια που διήρκησε αρκετές δεκαετίες έδωσε το ερέθισμα σε μια μεγάλη μερίδα του πληθυσμού που ανήκαν κυρίως στην εργατική τάξη να δημιουργήσουν μια εκφραστική διέξοδο μέσω της μουσικής. Έτσι, γεννήθηκε η γνωστή μας Salsa.

Εντός της χώρας επηρέασε με διάφορους τρόπους τον κουβανικό λαό και συνέβαλε στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας του. Με την μετανάστευση Κουβανών και άλλων Λατίνων στη Βόρεια Αμερική και ιδιαίτερα στην Νέα Υόρκη, η salsa αναπτύχθηκε και αναμίχθηκε με άλλα μουσικά είδη της εποχής, όπως τη τζαζ. Οι λατινικές κοινότητες που εγκαταστάθηκαν στις φτωχότερες συνοικίες της ευρύτερης πολιτείας της Νέας Υόρκης, αλλά και αργότερα του Λος Αντζελες κι άλλων πολιτειών, χρησιμοποίησαν τη Salsa ως συνδετικό κρίκο επικοινωνίας και κοινής ταυτότητας. Ωστόσο, με την πάροδο των χρόνων έγινε ιδιαίτερα αγαπητή στη Δύση με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν σχολές και Salsa κοινότητες.

Σήμερα, η τελευταία έχει δημιουργήσει μια παγκόσμια κοινότητα και διδάσκεται σε όλο τον κόσμο. Όπως διαφαίνεται, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτιστικής και κοινωνικής κουλτούρας των Κουβανών, οι οποίοι παρά τις αντιξοότητες κατάφεραν να την διατηρήσουν και να την μεταφέρουν εκτός συνόρων.

Σε αυτή την εργασία έγινε μια προσπάθεια να διερευνηθούν οι κοινωνικές, πολιτιστικές και πολιτικές πτυχές του μουσικού είδους Salsa και τέθηκαν ερωτήματα για τον τρόπο ανάπτυξης, διατήρησης και εξάπλωσης ανά τον κόσμο. Ακόμη, έγινε μια εκτενής παρουσίαση στην δημιουργία και ανάπτυξη του είδους με αναφορές στα κοινωνικά, πολιτικά και πολιτιστικά ερεθίσματα που οδήγησαν τους μουσικούς στη δημιουργία της Salsa.

Οι κοινωνικές καταβολές, η σχέση μεταξύ των δύο φύλων, καθώς και η αναζήτηση της ελευθερίας της έκφρασης και του πειραματισμού έκαναν τη Salsa να διαφοροποιηθεί από άλλα είδη και να κερδίσει διεθνή απήχηση.

Η ανάμιξη με νέους πολιτισμούς δεν επηρέασε τη βασική δομή της και δεν αλλοίωσε τα κύρια χαρακτηριστικά της. Αντίθετα, αυτά αποτέλεσαν τη βάση για νέους πειραματισμούς αλλά και εμπορικές επιτυχίες. Οι μουσικοί Salsa κατάφεραν να προσαρμοσθούν στα νέα δεδομένα διατηρώντας ζωντανές τις ιστορικές και προσωπικές μνήμες καθώς και τις ρίζες τους με στόχο την διατήρηση του μουσικού είδους. Έτσι, μέσω της μουσικής διαφαίνονται τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά των Κουβανών και η επίδραση που άσκησε η μετανάστευση.

Παράλληλα, είναι αξιοσημείωτη η ραγδαία διάδοση και εξέλιξη της Salsa και αποτελεί παράδειγμα της δύναμης της τέχνης και ιδιαίτερα της μουσικής στην κοινωνία και τον άνθρωπο. Μέσα από τη μουσική μπορούν να διατυπωθούν ιδέες, συναισθήματα και εμπειρίες κάθε λαού, ενώ ταυτόχρονα η μουσική αποτελεί μια μορφή ψυχαγωγίας, ιδιαίτερα σε δύσκολες και μεταβατικές περιόδους.

Τέλος, στη μελέτη αυτή αναπτύχθηκε και η σημερινή μορφή της Salsa, όπως την γνωρίζουμε πλέον, η οποία αποτελεί τάση παγκοσμίως, όπως επίσης (αναπτύχθηκε) και η κοινωνική διάσταση που έχει λάβει η τελευταία μέσω της παγκοσμιοποίησης.

Αξίζει να διερευνηθεί στο μέλλον το φαινόμενο αυτό της ανθρώπινης τάσης προς ενασχόληση με τη μουσική, σε μία προσπάθεια να διαφυλαχθεί η προσωπική ταυτότητα και ο πολιτισμός, αλλά και ως μορφή αντιμετώπισης/θεραπείας έναντι σε κάθε είδους αντιξοότητα.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Abreu, C.D. (Spring-Summer 2007). Celebrity, "Crossover," and Cubanidad: Celia Cruz as "La Reina de Salsa," 1971-2003. *Latin American Music Review*, Vol.28,No.1, 94-124
2. Agurto, A.E. (2021). *Salsa Consciente: Politics, Poetics, and Latinidad in the Meta-Barrio*. United States of America: Michigan State University Press
3. Aparicio, Frances R. Listening to Salsa: gender, Latin popular music, and Puerto Rican Cultures. Middleton: Wesleyan University Press, 1998.
4. Arias Satizábal, Medardo. 2002. "Se Prohíbe Escuchar 'Salsa y Control': When Salsa Arrived in Buenaventura, Colombia," trans. Lise Waxer. In *Situating Salsa: Global Markets and Local Meaning in Latin Popular Music*, ed. Lise Waxer, 247–258. New York: Routledge.
5. Boggs, W. V. (1992). *Salsiology: Afro-Cuban Music and the Evolution of Salsa in New York City*. Westport: Greenwood Press
6. Berríos-Miranda, Marisol. 2002. "Is Salsa a Musical Genre?" In *Situating Salsa: Global Markets and Local Meaning in Latin Popular Music*, ed. Lise Waxer, 23–50. New York: Routledge.
7. Borland, K. (2009). Embracing Difference: Salsa Fever in New Jersey. *The Journal of American Folklore*, Vol.122, No.486, 466-492
8. Candelaria, Cordelia and García, Peter J. *Encyclopedia of Latino popular culture* Greenwood Publishing Group, 2004, pp 734-800.
9. Cano, R.L. (2007). El chico duro de La Habana. Agresividad, desafío y cinismo en la timba cubana. *Latin American Music Review*, Vol.28,No.1, 24-67
10. Delgado, C.F., Muñoz,J.E.,. (2004). *Culture and Dance in Latino America*: North Carolina Duke University Press
11. Fania.com (2022) Available at : <https://fania.com/category/albums-and-eras/> (Access 29 January,2023)

12. Ferreras, Salvador. "Solo Drumming in the Puerto Rican Bomba: An Analysis of Musical Processes and Improvisational Strategies." Ph.D Dissertation, University of British Columbia, 2005.
13. Flores, Juan. 2004. "Creolité in the 'Hood: Diaspora as Source and Challenge." *Centro: Journal of the Center for Puerto Rican Studies* 16 (2): 283–293.
14. Flores, Juan, *Salsa Rising: New York Latin Music of the Sixties Generation* (New York: Oxford University Press, 2016), 100, 103-4, 109-10, 178, 182-95, 217.
15. García, C. (2013). *Salsa Crossings: Dancing Latinidad in Los Angeles*. United States of America: Duke University Press Books
16. Hannerz, Ulf 1996. *Transnational Connections: Culture, People, Places*. London: Routledge.
17. Hosokawa, Shuhei. 2002. "Salsa No Tiene Fronteras: Orquesta de la Luz and the Globalization of Popular Music." In *Situating Salsa: Global Markets and Local Meanings in Latin Popular Music*, ed. Lise Waxer, 289–312. New York: Routledge
18. Hutchinson, S. (2014). *Salsa World: A Global Dance in Local Contexts*. Philadelphia: Temple University Press.
19. Grout, Donald and Palicia, Claude (1996). *A History of Western Music* (5TH edition). New York: Norton
20. Guilbiac Rodriguez, Wilfredo. "Afro-Cuban Rumba: Guanguancó." Eugene Salsa Festival. Vet's Club Building, Eugene. 28 Feb. 2015.
21. IBARRA Jorge, *Prologue to Revolution: Cuba, 1898-1958*, Colorado: Lynne Rienner Publishers, Inc., 1998.
22. Quintero Rivera, Ángel G. 1999. ¡Salsa, sabor y control! *Sociología de la música "tropical."* 2nd ed. Mexico City: Siglo Veintiuno.
23. Leymarie, I. (2003). *Cuban Fire: The Story of Salsa and Latin Jazz*. United States of America: Continuum Intl Pub Group

24. Leymarie, I. (2002). *Cuban Fire: the story of salsa and Latin jazz*. London, UK: Continuum
25. Loza, S.(2002) “Poncho Sánchez, Latin Jazz, and the Cuban *Son*: A Stylistic and Social Analysis.” In *Situating Salsa: Global Markets and Local Meanings in Latin Popular Music*, ed. Waxer, Lise, 201–18. New York: Routledge.
26. MANUEL, Peter (ed.) *Essays on Cuban Music: North American and Cuban Perspectives*, Lanham, University Press of America, 1991
27. Manuel, Peter, with Kenneth Bilby and Michael Largey, *Caribbean Currents: Caribbean Music from Rumba to Reggae* (Philadelphia: Temple University Press, 2006), 90-95, 103-4, 106.
28. Marion, Jonathan S. "Contextualizing Content and Conduct in the L.A. Salsa Scene." In *Salsa World: A Global Dance in Local Contexts*, edited by Sydney Hutchinson, 64-79. Philadelphia: Temple University Press, 2014.
29. Miller, S. (2021). *Improvising Sabor: Cuban Dance Music in New York*. United States of America: University Press of Mississippi
30. Morales, Ed. *The Latin Beat: Latin Music from Bossa Nova to Salsa and Beyond*. Cambridge, Massachusetts: Da Capo Press, 2003
31. Moore, R. D., (2006) *Music an Revolution : Cultural Change in Socialist Cuba*. Berkley : University of California Press; First edition
32. Mora,C.G.,(2014) *Making Hispanics: How Activists, Bureaucrats, and Media Constructed a New American* . Chicago: University of Chicago Press
33. Otto, L. (2005). What Is Son?. *Prairie Schooner*, Vol.79,No.2, 93-99
34. Perna, V. (2005). *Timba: The Sound of the Cuban Crisis*. United States of America: Routledge
35. Roman-velazquez, P. (1999). The Embodiment of Salsa: Musicians, Instruments and the Performance of a Latin Style and Identity. *Popular Music*, Vol.18,No.1, 115-131

36. Rondón, C.M. (2008). *The Book of Salsa: A Chronicle of Urban Music from the Caribbean to New York City*. United States of America: The University of North Carolina Press
37. See United States Congress, Senate, Committee on the Judiciary, History of the Immigration and Naturalization Service, 96th Cong. 2d Sess., Dec. 1980 (Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1980): 51, 57, 65.)
38. Sklar, Diedre. "Five Premises for a Culturally Sensitive Approach to Dance." *Moving History/Dancing Cultures: a dance history reader*. Comp. Ann Dils. Middletown: Wesleyan UP, 2001. 30-32.
39. Sublette, Ned (2007). [*Cuba and Its Music: From the First Drums to the Mambo*](#). Chicago Review Press. p. 507. [ISBN 9781569764206](#).
40. Vaughan, U. (2012). *Rebel Dance, Renegade Stance: Timba Music and Black Identity in Cuba*. United States of America: University of Michigan Press
41. Waxer, Lise. 2002a. *The City of Musical Memory: Salsa, Record Grooves, and Popular Culture in Cali, Colombia*. Middletown, CT: Wesleyan University Press
42. Waxer, Lise. 2002b. *Situating salsa: Global Markets and Local Meanings in Latin Popular Music*. New York: Routledge.
43. Waxer, Lise(2002) *Situating salsa: global markets and local meanings in Latin popular music*. Routledge, , pp 44-100.
44. Washburne, C.(2008). *Sounding Salsa: Performing Latin Music in New York City*. United States of America: Temple University Press